

**Потреби осіб з України, які були
вимушені виїхати за кордон через війну.**

**Звіт за результатами дослідження у
Польщі**

Варшава - 2023

Зміст

Короткий огляд.....	3
1. Методологія дослідження.....	8
2. Інтеграція українського населення.....	9
3. Доступ до тимчасового захисту, юридичних послуг та документів.....	12
3.1. Доступ до тимчасового захисту у Польщі	12
3.2. Подовження та вироблення українських паспортних документів	15
3.3. Консульські послуги (окрім паспортних).....	17
3.4. Отримання юридичних послуг в Україні	17
3.5. Цифрові адміністративні сервіси	18
3.6. Безкоштовна юридична допомога	20
4. Доступ до освіти	22
4.1. Дошкільна освіта	22
4.2. Шкільна освіта	24
4.3. Доступ до шкільної освіти вразливих груп.....	27
4.4. Прояви булінгу (цькування) у школі	28
4.5. Доступ до української шкільної освіти	31
4.6. Університетська освіта	32
4.7. Мовні курси	33
5. Доступ до системи охорони здоров'я	35
5.1. Доступ до базових медичних послуг.....	35
5.2. Доступ до послуг з підтримання вагітності та народження	38
5.3. Процедура підтвердження інвалідності в Польщі	39
5.4. Доступ до українських медичних послуг.....	40
5.5. Доступ до психологічних послуг	41
6. Питання безпеки	43
6.1. Загальна оцінка рівня безпеки.....	43
6.2. Домашнє насильство, насильство над дітьми, торгівля людьми та експлуатація	46
7. Працевлаштування та фінансові питання	50
7.1. Доступ до ринку праці	50
7.2. Питання оподаткування.....	53
7.3. Банківські послуги	54
8. Джерела отримання інформації	56

Короткий огляд

Це дослідження було ініційоване Данською радою у справах біженців (DRC) спільно з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини та виконувалося представництвом DRC у Польщі. Метою проведеного дослідження була оцінка потреб громадян України, які виїхали за кордон після 24 лютого 2022 р., у послугах захисту (зокрема послугах правової допомоги) як в Україні, так і в країні перебування за кордоном.

Загалом, інтеграція переміщених осіб у польське суспільство оцінюється респондентами позитивно, проте на індивідуальному рівні вона часто викликає труднощі. Фактори, що перешкоджають інтеграції, включають відсутність роботи, обмежене володіння мовою та недостатню взаємодію в місцевій громаді. Особливо гострою проблемою, що стосується всіх верств населення, незалежно від їхнього географічного розташування, стало житло. Негативним фактором для інтеграції останнім часом стала політична ситуація напередодні парламентських виборів у Польщі.

Дослідження було зосереджене на вивченні проблем, з якими стикаються переміщені особи, зокрема щодо їхнього доступу до тимчасового захисту, юридичних послуг та документації. Відсутність правового регулювання для продовження тимчасового захисту після 4 березня 2024 року було однією із основних тем занепокоєння як серед переміщених осіб, так і серед надавачів послуг, опитаних під час дослідження.

Відгуки про польську практику надання тимчасового захисту є переважно позитивними. Однак повідомлялося і про окремі проблеми. Найбільш поширеною проблемою є втрата статусу UKR (підтвердження тимчасового захисту) та припинення базових виплат, зокрема щомісячної допомоги по догляду за дитиною, через помилки в реєстрації перевищення дозволеного 30-денного терміну перебування за кордоном. Відновлення цих виплат, які мають вирішальне значення для фінансової стабільності вразливих груп, передбачає тривалий процес.

Також, отримання дозволу на проживання є помітною проблемою для осіб, які перебувають під тимчасовим захистом. Основним критерієм для його отримання є офіційне працевлаштування в Польщі, що робить його недосяжним для пенсіонерів, безробітних та матерів з маленькими дітьми. Це, у свою чергу, обмежує їхні перспективи отримання довгострокової стабільності в країні.

Наплив до Польщі дітей без супроводу батьків вимагав проактивних заходів для захисту їхніх інтересів. Для вирішення цієї проблеми Польща запровадила особливу форму опіки в рамках тимчасового захисту спеціально для переміщених осіб з України, відому як "тимчасова опіка". Процедура оформлення такої опіки є безкоштовною і порівняно швидкою.

Деякі переміщені особи прибули до Польщі лише з внутрішніми паспортами або свідоцтвами про народження, що обмежує їхню здатність повною мірою реалізовувати свої права в рамках тимчасового захисту. Така ситуація є характерною для новонароджених, дітей з окупованих територій, пенсіонерів та інших вразливих груп. Крім того, значна кількість переміщених осіб, які проживають у Польщі, суттєво збільшила попит на поновлення та продовження паспортних документів.

Незважаючи на вже існуючу мережу консульських установ України в Польщі, вона була погано підготовлена до масового напливу українських громадян після повномасштабного вторгнення Росії, що призвело до її обмеженої доступності в багатьох регіонах.

Відкриття сервісів ДП «Документ» значно полегшило роботу консульських установ, зменшивши їхнє навантаження. Однак, ці послуги коштують дорожче, що обмежує їхню доступність для вразливих категорій населення. До літа 2023 року спостерігалася проблема великих черг у представництвах ДП «Документ», однак, наразі вона не є вже настільки актуальною. Також сама якість послуг в ДП «Документ» у респондентів переважно не викликає нарікань.

Для багатьох людей рішення про поїздку в Україну для отримання документів, що посвідчують особу, залежить від їх фінансової спроможності та швидкості отримання документів. Разом з тим, з огляду на низку проблем з доступом до документів, вимушеними поїздки до України є для осіб, які прибули до Польщі із тимчасово окупованих територій через треті країни.

У період проведення дослідження деякі консульські установи не могли надавати послуги з реєстрації народження, смерті та шлюбу через відсутність підключення до ДРАЦС. Типовою є проблема із записом до електронної черги та отриманням консультацій з консульських питань

До України навідуються для вчинення різного роду юридичних дій та отримання адміністративних послуг. Переважно поїздки такого роду обмежуються Західною Україною. Поширеними є звернення до ЦНАП, обмін водійських прав та вчинення нотаріальних дій.

Певні документи можна відновити або отримати виключно в Україні. Зокрема, це створює проблеми для людей, особливо з тимчасово окупованих територій, які намагаються відновити втрачені атестати про повну загальну середню освіту для своїх дітей. Складнощі, пов'язані з розлученням між громадянами України через надмірно затягнутий процес у Польщі, часто спонукають до поїздки в Україну. Крім того, деякі пенсіонери змушені здійснювати поїздку в Україну, щоб відновити призупинені пенсійні виплати.

Незважаючи на широке поширення цифрових адміністративних сервісів в Польщі та Україні, їхня доступність залишається обмеженою через брак доступу до технологій та брак цифрової грамотності, особливо у людей похилого віку. За інформацією надавачів послуг переміщені особи найчастіше зверталися через проблеми з т.зв. довіреним профілем та неможливістю реєстрації дітей до 13 років у застосунку для подорожей (Diia.pl).

Існує доволі однакова думка щодо необхідності продовження і навіть розширення правової допомоги для переміщених осіб. Серед ключових сфер, які потребують додаткової правової допомоги – права дітей та опіка над ними, заміна водійських посвідчень та перереєстрація автомобілів, отримання дозволів на проживання, вирішення проблем подвійного оподаткування тощо. Проблемою залишаються платні нотаріальні послуги та сертифікований переклад.

Оцінка доступу до освіти показала, що польська освіта загалом є доступною для українців. Наразі польська система освіти адаптувалася до напливу українських дітей. Разом з тим, респонденти відзначають, що брак місць у садках і школах ще подекуди відчутний.

Адаптація дітей у дошкільних закладах та початковій школі, як правило, проходить безпроблемно, особливо якщо вони перебувають в оточенні інших українських однолітків. Мовна близькість полегшує розуміння з іншими дітьми та вчителями. Однак проблеми виникають, коли діти дорослішають, не маючи структурованого адаптаційного періоду, стикаються з мовним бар'єром вищого рівня. Психологічні фактори також суттєво впливають на адаптацію таких дітей.

Більшість дітей шкільного віку охоплені польською або українською системою освіти. Дискусія з постачальниками послуг висвітлила проблему не охоплених освітою дітей, яка існує в окремих ромських громадах, через системну дискримінацію, та небажання або незацікавленість батьків.

Різноманітні підходи до оцінки освітніх потреб, особливо дітей з інвалідністю, зокрема з розладами аутичного спектру, в деяких випадках призводять до виключення їх з освітнього процесу.

Випадки, коли українські діти залишають польські школи, в основному пов'язані з переїздом батьків або переведенням через булінг чи труднощі з адаптацією до польськомовної навчальної програми.

В ході дослідження отримано велику кількість інформації як і про дуже позитивне ставлення до українських дітей в школі так і про випадки булінгу. Булінг, переважно вербальний та часом етнічно мотивований, стає більш помітними після 5-го класу. На жаль, як повідомляється, деякі польські вчителі також причетні до випадків булінгу.

Українські батьки реагують на булінг по-різному. Деякі з них побоюються подальшої шкоди для своєї дитини або не мають відповідних правових знань, інші звертаються до вчителів, шкільних психологів та адміністрації. Якщо спроби вирішити проблему не приносять успіху, батьки часто вдаються до зміни школи.

Незважаючи на зменшення, значна кількість українських учнів все ще навчається онлайн, що зумовлено різними факторами, такими як небажанням сімей інтегруватися, розбіжностями в навчальних програмах, бажанням спочатку вивчити мову або занепокоєнням з приводу булінгу. Відмітно, що подекуди проблемою залишається обмежений доступ до необхідного навчального обладнання, який часто обмежується смартфонами.

Багато дітей відвідують одночасно польські та українські школи, оскільки батьки прагнуть, щоб їхні діти отримали дві освіти. Для багатьох батьків важливим є забезпечення знання української мови та історії, в той час як у Польщі такі можливості суттєво обмежені. Основною проблемою для таких дітей є підвищене навантаження.

Порівняно з іншими рівнями освіти, у вищій освіті більшою мірою проявляється необхідність мовної адаптації. Однак, сам вступ до університету для громадян України є відносно простим. Разом з тим, відзначається, що для вступу до університету українським абітурієнтам часто бракує документів про освіту, які залишилися в Україні. Проблема ускладнюється, якщо абітурієнт мешкав на окупованих територіях.

Щодо освіти для дорослих, то складнощі у вивченні мови виникають переважно у людей літнього віку та осіб з інвалідністю. Серйозною перешкодою для самоосвіти виступають брак коштів, вільного часу та наявність дітей.

Мовні курси є надзвичайно важливими інструментом інтеграції українського населення у Польщі. Попит на вивчення польської мови вкрай високий. Разом з тим, люди відчувають проблеми із потраплянням на курси або вимушені чекати поки збереться група відповідного рівня. Отримувачі та надавачі послуг піднімають питання недостатньої якості мовних курсів, проходження яких не буде достатньо для добре оплачуваного працевлаштування та навчання у старшій школі чи університеті.

Дослідження доступу до системи охорони здоров'я показало, що особи охоплені тимчасовим захистом мають доступ до тих самих безкоштовних медичних послуг, як і громадяни Польщі. Основною проблемою доступу до медичних послуг є великі черги і тривале очікування запису на прийом, особливо до вузькопрофільних спеціалістів. Звичайним вирішенням таких проблеми є звернення до приватної клініки або ж поїздка в Україну, але не всі мають на це кошти або готові взяти на себе пов'язані з цим ризики.

Тимчасовий захист не охоплює доступ до додаткових послуг, таких як реабілітація або санаторно-курортне лікування. Це створює певні проблеми для людей похилого віку, безробітних і тих, хто стикається з фінансовими труднощами.

Загалом, якість наданих медичних послуг викликає мінімум нарікань, а люди часто висловлюють вдячність польським лікарям. Особливо у важких випадках багато хто отримував висококваліфіковану медичну допомогу.

Серед поширених бар'єрів у доступі до медичної допомоги значну проблему становлять брак мовних навичок та відмінності у методах діагностики та підходах до лікування. Зокрема, у випадку важких захворювань, незважаючи на діагнози, поставлені українськими лікарями, пацієнти повинні підтвердити свій стан відповідно до польських медичних протоколів.

Медичні документи з України, як правило, приймаються польськими медичними установами. Складністю є їх переклад, що може бути фінансово обтяжливим, особливо, коли необхідний завірений переклад.

Гуманітарні організації, які надають допомогу вразливим категоріям переміщених осіб у Польщі, стикаються зі значними труднощами при підтвердженні інвалідності. Раптовий вплив людей з

інвалідністю перевантажив польську систему соціального захисту, яка виявилася непідготовленою до таких швидких демографічних змін. Відмінності між польською та українською системами соціального захисту та діагностики ускладнюють процес підтвердження інвалідності, так само як і у випадках важких захворювань. Наразі рішення про встановлення інвалідності громадянам України приймаються за тими ж правилами, що й для громадян Польщі, що призводить до тривалого 4-5-місячного очікування.

Близькість до кордону сприяла поширенню серед біженців практики звернення за медичними послугами в Україні. Онлайн-консультації з українськими лікарями та ввезення ліків з України є звичним явищем. Найбільшою популярністю користуються стоматологічні послуги, які є значно доступніші та дешевші в Україні, але постійний попит наявний також щодо широкого спектру медичних послуг.

За спостереженнями, вагітні жінки перетинають кордон в обидві сторони, однак більшість з них віддавали перевагу народженню дітей в Польщі. Рішення щодо народження в Україні може зумовлюватися прив'язаністю до певних лікарів, бажанням отримувати послуги зрозумілою мовою, пришвидшенням юридичних процедур та оформлення документів, а також відмінністю певних медичних процедур.

Війна і перебування за кордоном багато в чому змінило ставлення українського населення до отримання психологічної допомоги. Велика частина респондентів із числа переміщеного населення отримувало таку допомогу особисто або онлайн. Переважна більшість респондентів переконана, що пропозиції психологічних послуг на сьогодні достатньо. Однак, частина таких проєктів зупиняється або не має впевненості у майбутньому фінансуванні.

Пошук безпечного місця проживання був основною причиною для українців покинути Україну. Багато з них зупинило свій вибір на Польщі, яка на їхню думку пропонувала високий рівень безпеки та була культурно і ментально близькою державою. Дослідження показало, що загальне відчуття безпеки більшості опитаних переміщених осіб в Польщі залишається переважно на високому рівні.

Втім, дуже помітним є зростання напруження між поляками та українцями за півріччя, що передувало збору даних. Навіть, якщо індивідуально не було жодних випадків, люди відчують напругу після прочитання новин та спілкування з іншими українцями.

Прояви фізичного насильства вкрай поодинокі. Поряд з цим є повідомлення про пошкодження майна (найчастіше автомобілів на українській реєстрації). Найчастіше респонденти повідомляли про широке розповсюдження мови ненависті, образ і вербальних погроз за національною ознакою. Українське походження загострює побутові конфлікти і інші види мови ненависті, зокрема щодо вразливих груп.

Об'єктами вербальних погроз і мови ненависті стають переважно незахищені верстви населення. Джерелом підвищеної небезпеки, що стосується незадоволення та висловлення погроз, є фінансово неблагополучні групи польського населення, люди старшого покоління та політично маргіналізовані групи. Окремі представники українського населення в Польщі теж є джерелом небезпеки для польського населення та своїх співгромадян.

Хоча переважна більшість декларує готовність звертатися до правоохоронних органів у випадку агресії, однак, системне реагування з боку переміщених осіб відсутнє. Разом з тим, повідомляються випадки реагування з боку польського населення, правоохоронців та посадових осіб.

Нечисленні ситуації домашнього насильства з боку чи щодо громадян України відзначалися надавачами послуг. Разом з тим повідомлялося, що для деяких жінок виїзд до Польщі став нагодою втекти від домашнього насильства, з яким вони стикалися в Україні з боку своїх чоловіків. Існують поодинокі випадки, коли кривдником в домашньому насильстві виступали громадяни Польщі.

Кейси насильства над дітьми за участю громадян України трапляються частіше. Польські надавачі послуг відзначали певні відмінності у підходах щодо виховання дітей між українцями та поляками.

Щодо насильства над дітьми надавачі послуг виділяють деяких дітей з ромських сімей з України в зоні підвищеного ризику, та випадки дитячої праці серед них.

Існує велика кількість повідомлень, які можна кваліфікувати як трудову експлуатацію, зокрема щодо невивлати зарплат, неналежних умов праці і неправомірного працевлаштування. Переміщеними особами та надавачами послуг повідомлялося про кілька випадків трудової експлуатації власниками помешкань. У більшості випадків, якщо переміщені особи стають жертвами трудової експлуатації, вони не повідомляють у відповідні органи, або не знають, як це зробити. Вони намагаються знайти нову роботу або повертаються в Україну.

Постачальники послуг також повідомили про кілька випадків сексуальної експлуатації з боку польських громадян, які приймали українців у рамках урядової програми "40+". Вони наголошують на відсутності належних механізмів моніторингу в рамках цієї програми, зокрема, щодо повідомлення про будь-яку незаконну поведінку з боку господарів.

Комплексне дослідження висвітлює проблеми, з якими стикаються переміщені особи, які намагаються інтегруватися на польському ринку праці. Значною перешкодою є брак вакансій у різних галузях. Серед респондентів з числа переміщених осіб та постачальників послуг основними бар'єрами на шляху до працевлаштування виявилися рівень володіння мовою, вік, обов'язки по догляду за дітьми та українське походження. Крім того, необхідність підтвердження диплома та різні очікування щодо заробітної плати, спеціалізованої роботи та умов праці ще більше ускладнюють доступ до підходящих посад, що спонукає багатьох обирати роботу онлайн в Україні.

Життєві обставини, низька правова культура штовхають українців до неофіційного працевлаштування та працевлаштування на невідгідних умовах. Отримана інформація свідчить про поширене несправедливе ставлення при працевлаштуванні, коли українцям часто пропонують гірші умови порівняно з польськими колегами. Затримки з офіційною реєстрацією працівників деякими польськими роботодавцями та непрозора практика фірм-посередників загострюють ці проблеми. Неофіційний заробіток також має наслідком відсутність соціальних та пенсійних відрахувань.

Українці в Польщі стикаються з проблемами, пов'язаними з польською податковою системою, зокрема, з потенційним подвійним оподаткуванням для осіб, які перебувають під тимчасовим захистом. Наразі польські податкові органи закривають очі на наявність доходів в Україні в осіб, які мешкають в Польщі понад півроку. Однак, існуючі правові регулювання вимагають від громадян України сплати різниці в оподаткуванні за доходи отримані поза межами Польщі, що може стати проблемою у майбутньому.

Доступ до банківських послуг загалом залишається малопроблемним, проте обмеження, запроваджені Національним банком України, перешкоджають вільному переказу коштів на закордонні рахунки, що є основною проблемою для респондентів у цій сфері. Крім того, пенсіонери, які отримують пенсії через відділення "Укрпошти", стикаються з обмеженнями у використанні цих коштів у Польщі та перешкодами при переказі платежів на банківські рахунки. Перевипуск пенсійних карток вимагає підтвердження від Пенсійного фонду, яке можна отримати лише особисто в Україні, що створює незручності для деяких пенсіонерів.

Більш детальна інформація з цих питань наведена нижче.

1. Методологія дослідження

Опитування проводилося з 1 вересня по 10 жовтня 2023 року в Малопольському, Підкарпатському та Мазовецькому воєводствах Республіки Польща охоплюючи великі (Краків, Ряшів, Варшава) та малі (Перемишль) міські території.

Дослідження проводилося з використанням методів напів-структурованих фокус-групових дискусій з особистою присутністю та інтерв'ю з ключовими інформаторами (КІ) з числа переміщеного населення та надавачів послуг (онлайн та особисто).

У Польщі попередній відбір кандидатів для фокус-груп та КІ проводився командами громадських центрів переважно шляхом залучення випадкових учасників заходу, які відповідали критеріям відбору, або шляхом цільового запрошення у випадку малоохоплених діяльністю громадських центрів груп (напр. студентів).

Фокус-групи формувалися відповідно до наступних профілів: (1) батьки 18-59 р. з дитиною до 6 років; (2) батьки 18-59 р. хоча б з одним школярем; (3) дорослі студенти; (4) особи віком від 60 років; (5) жінки.

КІ проводилися з переміщеними особами та партнерськими організаціями (надавачами послуг) в кожній місцевості.

Загалом у дослідженні взяло участь 62 переміщені особи з України, які проживають у Польщі, та 18 представників організацій-надавачів послуг. Детальна інформація про фокус-групи та інтерв'ю з ключовими інформаторами наводиться у Додатках 1 та 2.

Персональні дані (такі як прізвища, імена тощо) не збиралися, не оброблялися та не зберігаються без письмової згоди учасників дослідження. Аудіо- та/або відеозапис був можливий лише за згодою всіх учасників. За відсутності такої згоди модератор робив письмові нотатки. Усі дані збиралися, оброблялися та зберігалися відповідно до законодавства Республіки Польща.

Обмеженням дослідження є відсутність ромів-біженців серед ключових інформантів, хоча ця група стикається з системними бар'єрами та дискримінацією. У зв'язку з цим, DRC хотіла би звернути увагу на звіт про дискримінацію та ризики у сфері соціально-правового захисту, з якими стикаються ромські біженці, опублікований Фондацією "Назустріч діалогу" – "Вони не біженці, вони мандрівники". Ситуація ромських біженців з України в Підкарпатському воєводстві. Моніторинговий звіт 2022-2023"¹

---

¹ – "Вони не біженці, вони мандрівники". Ситуація ромських біженців з України в Підкарпатському воєводстві. Моніторинговий звіт 2022-2023" опублікований Фондацією "Назустріч діалогу" можна знайти за посиланням <https://fundacijawstronedialogu.pl/en/reports/>

2. Інтеграція українського населення

За понад півтора року після початку повномасштабного вторгнення РФ інтеграція української громади у суспільне життя у Польщі відбувався доволі різнопланово за рівнем та характером як в оцінках самих осіб, які постраждали від війни, так і серед надавачів послуг.

«У мене поки що інтеграція не відбулася, окрім як на рівні магазинів і лікарів.» (Краків, 03.10.2023).

«Не скажу, що звикли, але якось прижилися.» (Варшава, 25.09.2023)

«Ступінь інтеграції дуже великий» (Краків, 10.10.2023)

Інтеграція не має вираженої географічної прив'язки, а радше залежить від індивідуальних обставин та готовності інтегруватися. Також, не можна сказати, що інтеграція для українського населення була пріоритетом.

«Може є якісь труднощі, але основне, що війни немає. Розумієш, що ти і діти в безпеці (Краків, 02.10.2023)

Загалом, у більшості випадків, інтеграція українців оцінюється на високому рівні. Інтеграції українського населення сприяла низка факторів. По-перше, сприяла близькість польської та української мови, що давало можливість забезпечення безпосередньої первинної комунікації для отримання базових послуг.

«Вважаю, що [інтеграція відбувається] досить добре у порівнянні з іншими державами. Іноземцю досить легко знайти себе. Сприяє близькість мови.» (Краків, 03.10.2023)

По-друге, у Польщі уже тривалий час мешкала велика кількість трудових мігрантів та етнічних українців, які сприяли інтеграції новоприбулих у суспільне життя.

«Всюди вже були українці - україномовні менеджери в банках, українські координатори на заводах і т.д. І тому коли був такий наплив, то Польща була готова до прийому. Крім того, люди їхали до своїх родичів.» (Краків, 10.10.2023).

По-третє, польська громадськість, організації громадянського суспільства та владні структури доволі швидко мобілізувалися і надавали якнайбільшого сприяння українському населенню, що прибувало.

«Польща досить дружелюбна країна до українців. Польський уряд і польські люди йшли назустріч тим, хто приїжджав. Адаптація залежить від самої людини. Будучи самою з Луганська, яка ніколи не була в Польщі і не чула польської мови, зіткнулася з усім спектром питань з адаптацією.» (Перемишль, 26.09.2023)

«Громада та влада також швидко відреагували, тому адаптація відбувалася швидше у порівнянні, наприклад, з Німеччиною.» (Краків, 10.09.2023)

«Поляки можуть гордитися собою і бути прикладом для інших з огляду на те, як відреагували на ситуацію (як надавали притулок у своїх будинках, як віддавали свій одяг). Процес допомоги триває, війна не завершилася» (Перемишль, 05.10.2023).

По-четверте, більшість опитаних громадян України (79%) перебувають у Польщі понад 1 рік, що дало час вирішити базові питання (як-от безпека, житло, легалізація перебування тощо) і перейти до вирішення питань пов'язаних із працевлаштуванням та культурною інтеграцією.

«...У людей змінюються потреби. Спочатку були виключно гуманітарні (їжа, житло), далі постали питання працевлаштування і мови, а тепер все більше запитів про культурну інтеграцію, проведення часу, купівлю нерухомості, отримання іпотеки і т.п. Ті, хто не знайшов себе, скоріш за все, вже виїхали назад.» (Краків, 10.10.2023).

«Коли приїхали, інтеграції ніякої не було, бо був великий стрес. Сиділи вдома, пили таблетки (десь місяців два). Потім зрозуміли, що це буде довго, а треба жити далі і треба щось змінювати. Перше, що зробили - пішли на курси польської мови. Друге, стали виходити з онукою, спілкувалися з людьми.» (Ряшів, 06.10.2023)

Разом з тим, на індивідуальному рівні інтеграція не завжди відбувалася і продовжує відбуватися легко. Фактори, які негативно впливали на ступінь інтеграції це: брак працевлаштування, погане володіння мовою і, як не дивно, велика кількість українців довкола, а отже брак комунікації з приймаючою громадою.

«Інтеграція дуже важлива, найважливіша тут робота. Будуть ефективними ті програми, які не лише пропонуватимуть мовні курси, а щось гарантуватимуть – наприклад, працевлаштування, стажування.» (Краків, 09.10.2023)

«Спочатку не планувала виїжджати до Польщі. Вважаю, що поки не було інтеграції, бо не працюю. Нема спілкування поза межами української громади, окрім вихователя в садочку. Поступово вчу мову і починаю спілкування. Планую шукати працю.» (Краків, 03.10.2023)

«З інтеграцією непогано, але ми з поляками не спілкуємось. В мене дуже велике коло спілкування саме українською з українцями.» (Краків, 03.10.2023).

«Нема знання мови. Це спричиняє неможливість знайти пристойну роботу і інтегруватися у суспільне життя.» (Краків, 04.10.2023)

Також, як зазначають надавачі послуг, вагому роль, відіграє саме налаштованість людини на інтеграцію.

«Є дві групи українців: ті, які усвідомлюють необхідність інтеграції, і ті, які не прагнуть інтегруватися і прагнуть повернутися (і повертаються).» (Краків, 03.10.2023).

«Польща робить все можливе, а далі все залежить від людини. Є різні менталітети, хто хоче інтегруватися в польське суспільство, той – інтегрується.» (Краків, 03.10.2023).

Негативним фактором для інтеграції останнім часом стала політична ситуація напередодні парламентських виборів у Польщі. Респонденти зазначають, що в ході виборчої кампанії побільшало проблем зі ставленням з боку польського населення (аж до агресивного).

«Існує враження, що поляки не хочуть аби українці інтегрувалися в польське суспільство, тому багато розглядає варіант переселення в іншу країну. Якщо буде погіршуватися безпека українців в Польщі, то люди будуть втікати» (Ряшів, 05.10.2023)

«Розгублені і поки не знаємо, що робити і куди рухатися далі через ситуацію навколо українців.» (Ряшів, 05.10.2023)

На думку польських надавачів послуг, найкраще інтеграція відбувається серед наймолодших.

«Найменші інтегруються найкраще. У польському мовному середовищі швидко схоплюють і починають розуміти.» (Краків, 04.10.2023)

«Інтеграція починається із садків та ясел.» (Ряшів, 06.10.2023)

Надавачі послуг також відзначають, що інтеграція осіб із західних регіонів України відбувається швидше, завдяки більшій знайомості мови і культури. Відзначається, що новоприбулі (менше року) часто є більш підготовлені і мають більше інформації.

Серед найбільш гострих проблем, пов'язаних з інтеграцією, окрім працевлаштування та належного знання мови (які розглядатимуться нижче), також респонденти відзначали **житлові питання**, які не входили до початкового предмету дослідження, а тому потребують додаткового вивчення. Питання стоїть гостро для всіх категорій населення, незалежно від регіону проживання. (Не)вирішення цієї

базової потреби безпосередньо впливає на ступінь інтеграції багатьох людей та впливає на їх рішення щодо повернення в Україну чи переселення в іншу країну.

Найбільш вразливою категорією є люди похилого віку, які мешкають у притулках.

«Більшість людей похилого віку в притулках походять із зон активних бойових дій, і їм нікуди повертатися. У Польщі вони не мають нікого, хто міг би їм допомогти. Зараз притулок у Радимно реорганізують - його закривають, а людей похилого віку мають перевезти до Кракова. Вони не мають навіть теплої одягу. [...] Ситуація в Ярославі також складна, тому що зараз цей притулок переповнений - в кімнаті по 6 осіб, а харчування дають лише раз на день.» (Перемишль, 01.09.2023)

Поширеною проблемою є небажання здавати житло особам з дітьми чи тваринами.

Велика проблема знайти житло, особливо з дитиною. Не хочуть здавати через закон, що забороняє виселення на вулицю дітей. І ми нічого не можемо знайти. (Ряшів, 02.10.2023)

Сказали "Вибачте, ви з дітьми – ви нам не підходите". Навіть попри те, що ми показували контракти з роботи в Польщі [...] Ми шукаємо квартиру вже 4 місяці. (Ряшів, 02.10.2023)

Доволі розповсюджені випадки небажання здавати житло особам українського або іноземного походження взагалі або ж ставлять вимогу поручительства.

Непокритою проблемою є житло. Дуже складно його зняти. Поляки не хочуть здавати житло українцям і ця ситуація є дуже поширеною. (Краків, 29.09.2023)

Кидають трубку, якщо чують, що українці. (Ряшів, 02.10.2023)

Загалом, вартість оренди житла в Польщі є занадто високою для багатьох українців.

«Найважче із знаходженням житла за адекватну вартість» (Варшава, 25.09.2023)

3. Доступ до тимчасового захисту, юридичних послуг та документів

3.1. Доступ до тимчасового захисту у Польщі

Питання надання тимчасового захисту у Республіці Польща регулюються Законом від 12 березня 2022 р. Про допомогу громадянам України у зв'язку зі збройним конфліктом на території цієї країни (Dz.U. 2022 poz. 583, Ustawa o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa) зі змінами.

Відповідно до Закону, тимчасовий захист на території Республіки Польща надається особі, яка одночасно виконує такі умови:

- починаючи з 24 лютого 2022 року прибула до Польщі з території України або через інші країни у зв'язку з бойовими діями в Україні;
- має громадянство України або є чоловіком/дружиною громадянина України;
- задекларувала бажання залишитися на території Польщі.

Тимчасовий захист надається на період до 4 березня 2024 року. Термін надання тимчасового захисту може змінитися із внесенням відповідних змін до законодавства.

Особам, які отримали тимчасовий захист, дозволяється виїзд з Польщі на строки, що не перевищують одночасно 30 днів. Кількість виїздів не обмежується. Однак, такі виїзди не повинні мати характеру регулярного прикордонного руху.

Особи, які мають право на тимчасовий захист, отримують номер PESEL зі статусом UKR (т.зв. PESEL UKR), одинадцятизначний цифровий символ, який точно ідентифікує фізичну особу. Номер PESEL включає: дату народження, податковий номер, позначення статі, контрольне число. Статус UKR дозволяє отримувати соціальні виплати, безкоштовно користуватися державними медичними послугами, офіційно працювати та навчатися. Починаючи з 28 січня 2023 року на оформлення PESEL (статус UKR) надається 30 днів з дня в'їзду на територію Польщі.

Лише дві переміщені особи з опитаних не мали статусу UKR, бо в'їхали на територію Польщі до 24 лютого 2023 р. і проживають там на підставі дозволу на тимчасове проживання.

У переважній більшості переміщені особи та надавачі послуг дуже позитивно оцінили тимчасовий захист.

«Якби не ця кризова формула, то довелось б знаходити якісь інші правові рішення, щоб справитися з таким напливом біженців. Рішення про тимчасовий захист було вірним і потрібним. Шкода, що цей тимчасовий захист можна мати лише в одній країні [виникають проблеми при переїзді в Польщу з іншої країни].» (Краків, 05.10.2023)

«Найкращі слова. Так як допомогли в Польщі (безкоштовне житло, медицина, навчання), не допомагали в Україні.» (Краків, 03.10.2023)

«Є ок. Можна було би місцями краще, але така є польська система (безвідносно до громадян України).» (Краків, 03.10.2023)

«Зроблено добре. Вже за два тижні всі служби працювали і різного роду послуги надавалися.» (Краків, 04.10.2023)

«Процедура проста і зрозуміла. PESEL і соціальні допомоги оформлюються швидко, окрім, хіба що, опіки над старшими особами, де треба очікувати на рішення.» (Перемишль, 05.09.2023)

Хоча, подекуди зустрічаються критичні думки.

«Оцінюю як поверхневу. Не можна зрозуміти поляків, що вони хочуть. З одного боку, не можуть відправити українців додому, але стратегії не проглядається. Якісь гроші виділяються, щось робиться, але політики спрямованої на працевлаштування та інтеграцію, як в Німеччині нема. Не відомо, які пільги збережуться після виборів.» (Краків, 09.10.2023)

«Охоче би зайнялася тренінгами для державних службовців щодо Спеціального закону, бо надалі зустрічаю випадки незнання положень закону серед посадових осіб.» (Краків, 05.10.2023)

«Трапляється, що посадові особи не знають Спецзакону.» (Краків, 05.10.2023)

Найбільше проблем з процедурою отримання PESEL відзначали навесні 2022 року, передусім у зв'язку з чергами у великих містах.

«В перші дні були величезні черги за PESEL, люди не розуміли, що робити, був хаос. Але загалом все було добре.» (Краків, 02.10.2023)

«На початку всі стояли в чергах за PESEL. Ми поїхали і зробили у місті поруч без жодної черги» (Краків, 04.10.2023)

«Процедури достатньо відкриті і доступні. Були певні проблеми з початку з чергами на отримання PESEL.» (Краків, 02.10.2023)

Наразі такої проблеми ніде не спостерігається. Загалом процедура отримання тимчасового захисту не є складною, а в місцевих адміністраціях і неурядових організаціях залучали україномовний персонал, який допомагав заповнювати документи. Разом з тим, за повідомленням надавачів послуг з Перемишля, ромські жінки мали проблеми із заповненням документів через свою через нестачу підтримки міжкультурної взаємодії.

Серед усіх проблем, про які на сьогодні повідомляють, найбільша частка припадає на втрату статусу UKR (підтвердження тимчасового захисту) та припинення виплат передбачених в рамках тимчасового захисту (передусім щомісячна виплата на виховання дитини у розмірі 500 злотих в рамках урядової програми «Родина 500 плюс», т.зв. "500+"). Це стається через помилки реєстрації, що нібито особа перевищила дозволений 30-денний термін перебування за кордоном або інші причини (напр. через технічні проблеми або після зміни паспорта). Якщо відновлення статусу UKR є нетривалим («відновили за 10 хвилин»), то відновлення виплат, які є суттєвим джерелом доходів для вразливих категорій населення, є доволі тривалим процесом.

Із січня 2023 року запроваджене нове регулювання, яке призупиняє соціальні виплати на час перебування у будь-якій іншій країні, у т.ч. допомогу за програмою 500+. Виплати далеко не завжди автоматично відновлюються, і люди звертаються до ZUS [Управління соціального страхування]. У свою чергу, ZUS перенаправляє до Прикордонної служби, оскільки має отримати підтвердження про в'їзд. У більшості осіб немає проблем зі строками, однак закон зобов'язує осіб зі статусом UKR декларувати ціль в'їзду. Отже, така особа має на кордоні не лише пред'явити паспорт і застосунок Diia.pl, але й заявити, що вона в'їжджає як біженець від війни і має намір скористатися тимчасовим захистом. Далекі не всі особи це роблять.

Якщо чітко не задекларувати мету подорожі, то такі особи можуть потрапити виключно до загального реєстру Прикордонної служби («як туристи»), а не до відповідного реєстру осіб, які користуються з тимчасового захисту. ZUS не має доступу до загального реєстру Прикордонної служби, а тому не може відслідковувати такі подорожі. У той же час у реєстрі осіб, які користуються з тимчасового захисту, такі особи продовжують обліковуватися як відсутні в країні.

У випадку втрати виплат, такій особі слід спочатку перевірити свій статус UKR і відновити його, у випадку необхідності. Потім треба сконтактувати з пунктом перетину кордону, де здійснювався перетин (найкраще це робити через довірений профіль, але можна електронною поштою). Зразок такого звернення є на сайті Прикордонної служби. За повідомленням надавачів послуг та переміщених осіб подальші процедури міжвідомчої комунікації і відновлення виплат можуть займати тривалий час (від двох до восьми місяців).

«Якщо раніше прикордонники відповідали відносно швидко, то зараз це триває місяць-два. Доки Прикордонна служба актуалізує дані і доки вишле їх до ZUS, а потім пройдуть відповідні процедури в ZUS, то пройде кілька місяців.» (Краків, 05.10.2023)

Залежність від виплат та складність процедури їх відновлення спричиняє те, що вразливі категорії населення не подорожують.

«Жінки бояться виїжджати аби не втратити 500+» (Краків, 04.10.2023)

«Не їздимо в Україну, щоб не втратити 500+» (Ряшів, 05.10.2023)

У одному винятковому випадку, респондентка з Кракова, яка жодного разу не виїжджала з Польщі, повідомила, що з'ясовуючи причини зупинки виплат і втрати статусу UKR виявила, що на неї записують чужі поїздки. Після звернення в ZUS та поліцію виявилось, що поїздки здійснювала інша особа, яка є повною тезкою даної особи з ідентичною датою народження (відповідно має схожий номер PESEL). Статус UKR респондентка уже відновила, але виплати ще ні. Надіслані електронною поштою 4 листи до прикордонників залишаються без відповіді.

Ніхто з опитаних переміщених осіб, які охоплені тимчасовим захистом ще не подавав документи на тимчасовий дозвіл на проживання (karta robytu). Тимчасовий захист вирішує більшість питань таких осіб, а отримання дозволу на проживання зумовлює втрату такого захисту. Крім того, далеко не всі прагнуть залишатися на тривалий час у Польщі (планують повернення в Україну або переїзд до інших країн).

«Не збираємося. Нема можливості заробити гроші – будемо рухатися далі [зробили канадську візу]».(Краків, 04.10.2023)

«Нічого не планую. Закінчиться війна побачимо.» (Ряшів, 05.10.2023)

«Сподіваємось, що продовжать тимчасовий захист, бо ми тут залишатись не плануємо.» (Краків, 03.10.2023)

Для тих, хто хоче в майбутньому отримати дозвіл на проживання, суттєвим обмеженням є відсутність офіційного польського працевлаштування, яке, по суті, є виключною підставою для отримання дозволу на проживання для осіб зі статусом UKR, що робить його недоступним для пенсіонерів, безробітних і матерів з малими дітьми.

«Дуже хотів би податись на карту побиту, але в мене немає підстав, оскільки я не працевлаштований в Польщі.» (Ряшів, 05.10.2023)

«Ми б жили тут, але якщо віднімать 40+ у нас не буде коштів на проживання і поїдемо в Україну.» (Ряшів, 06.10.2023)

Продовження тимчасового статусу після 4 березня 2024 року на момент проведення опитувань залишалось нерегульованим. Це викликало занепокоєння опитаних переміщених осіб та надавачів послуг.

«Загалом система налагоджена і функціонує. Багато питань про те, що буде після 4 березня, які пільги збережуться.» (Краків, 10.10.2023)

«Якщо ЄС уже продовжив перебування українців до 2025 року, то Польща ще торгується.» (Ряшів, 05.10.2023)

В'їзд до Польщі великої кількості дітей без батьків зумовив необхідність пошуку рішень для забезпечення представлення їхніх інтересів.

На підставі Спеціального закону у Польщі з'явився новий вид опіки лише для осіб зі статусом UKR, т.зв. "тимчасова опіка", яка є унікальним правовим рішенням. На відміну від інших видів опіки, їй не передуює позбавлення чи обмеження батьківських прав, як у звичайних випадках. Судова процедура є безкоштовною для переміщених осіб і має тривати до 3 днів. На практиці постанова суду видається за 2-3 тижні. Не всі батьки раніше розуміли необхідність такої опіки, але зараз поінформованість і правова свідомість у цьому питанні зросла. Суттєвих зауважень щодо процедури тимчасової опіки в ході проведення дослідження не висловлювалося.

«Проблем з опікунством не зустрічала. Ідеш в суд і оформлюєш. Хлопець 17 років, самостійно приїхав до Польщі поступати у вуз. Довелося шукати опікуна до часу настання повноліття, бо не міг оформити документи на вступ. Опікуна знайшли через Червоний Хрест.» (Краків, 02.10.2023)

Тимчасова опіка надається просто чудово. Є адвокати, які цим безкоштовно займаються. (Краків, 05.10.2023)

«Оформляв опікунство над сестрою. Все пройшло нормально. Приходили, перевіряли» (Краків, 02.10.2023)

Дуже обмежена кількість респондентів мала досвід реєстрації народження та смерті в польських органах влади. За повідомленнями надавачів послуг якихось проблем з реєстрацією новонароджених не було, окрім тих випадків, коли батьки не встигали зареєструвати дитину протягом 30 днів у польських органах. Тоді польська реєстраційні органи відповідно до польського закону давали дитині довільне ім'я, яке потім батькам треба було змінювати в рамках процедури зміни імені. Щодо поховання і репатріації померлих осіб, то питань з процедурами не повідомлялося. Основним питанням є вартість.

«Що шокувало українців, то це можливість виділення місця для поховання в Кракові лише на 20 років, а потім за нього потрібно платити. Щодо репатріації померлих, то проблемою є висока вартість, а не документи.»(Краків, 02.10.2023)

«Це дорого. Є фірми, які все роблять, але це кошти. Українське консульство цим не займається.» (Краків, 03.10.2023)

3.2.Подовження та вироблення українських паспортних документів

Частина переміщених осіб в'їжджала на територію Польщі на підставі внутрішнього паспорта чи свідоцтва про народження, що не дає повною мірою реалізовувати свої права. Це особливо характерно для новонароджених і дітей з окупованих територій, пенсіонерів та інших вразливих груп. За інформацією надавачів послуг на підставі свідоцтва про народження не можливо отримати PESEL, бо там відсутнє фото. Також виникають проблеми з подачею документів через відсутність латинської транслітерації у внутрішніх паспортах громадянина України. А отже такі особи не мають повноцінного доступу до послуг в рамках тимчасового захисту. Поряд з цим, велика кількість переміщеного населення, яке проживає у Польщі, зумовлює значні потреби у відновленні та продовженні паспортних документів.

Тому не дивно, що аж 27 (або 43%) переміщених осіб, яких було опитано в ході дослідження, мають досвід вироблення або продовження закордонних паспортів протягом свого перебування у Польщі для членів свого домогосподарства.

«Існують серйозні проблеми з підготовкою документів: черги, тривалий час очікування, висока вартість. З українських документів найбільш поширеною є проблема з біометричними паспортами.» (Перемішль, 01.09.2023)

До широкомасштабного вторгнення Росії на території Польщі вже існувала розгалужена мережа консульських установ України, однак вона виявилася не готовою до величезного напливу українських громадян і її доступність за багатьма напрямками на сьогодні все ще суттєво обмежена.

«Проблем, яких не можна було би вирішити, нема. Єдине, що раніше треба було відстояти чергу. Зараз кількість людей зменшилася. Вартість послуг вища, ніж в Україні.» (Краків, 02.10.2023)

«Скеровую до консульства, але там довге очікування і високі ціни.» (Краків, 05.10.2023)

«Робили паспорти в консульстві. Час виготовлення першого паспорта зайняв 5 місяців, другого - 2 місяці. Записатись в електронну чергу було майже неможливо. Записували о 4 ранку, коли оновлюються системи. Місяць записувались.» (Ряшів, 05.10.2023)

Суттєвим полегшенням став запуск сервісів ДП «Документ» (респонденти користувалися послугами відділень у Кракові та Варшаві), що розвантажило консульські установи. Однак, такі послуги є дорожчими і тому менш доступними для широкої категорії населення, особливо вразливих груп.

«Два паспорти для дітей. Один робили через консульство. Записатися було майже нереально, але якось вдалося. Тривало майже рік. Інший – через ДП Документ в Кракові [жива черга, без проблем подалися]. Зайняло місяць, але дорожче.» (Краків, 03.10.2023)

«Намагалася виробляла паспорт дитини в консульстві (бо дешевше), але там перекидає на ДП Документ.» (Ряшів, 05.10.2023)

«Місяць намагалася безуспішно записатися в консульство [для вироблення паспорта та ID], але довелося їхати в ДП Документ. Там швидко і добре, тільки дорого. Записатися вдалося без проблем.» (Ряшів, 05.10.2023)

«Почали працювати сервісні центри ДП Документ. Однак, 600-800 злотих за послуги це немаленькі гроші.» (Краків, 10.10.2023)

«У випадку відсутності закордонних паспортів чи завершення дії ID-карт, люди надають перевагу сервісам ДП Документ, оскільки бояться перетинати кордон.» (Перемишль, 26.09.2023)

Поруч з цінами послуг, проблемою, про яку найбільше повідомляли респонденти це труднощі із записом в електронну чергу (приблизно до літа 2023 року).

«Виробляла закордонний паспорт в ДП Документ у Варшаві [після перенаправлення з консульського відділу]. Без запису в електронну чергу, через запис у журналі [жива черга]. Чекала ніч на вокзалі [за словами респондентки це "без проблем"]» (Ряшів, 05.10.2023)

«Робили в Варшаві в ДП Документ. Пощастило, що сказали, коли оновлюється черга і ми встигли записатися.» (Ряшів, 05.10.2023)

Наразі проблема черг біль-менш вирішилася. Також сама якість послуг в ДП «Документ» у респондентів переважно не викликає нарікань.

Для мешканців прикордонних з Україною територій іноді простіше виробляти паспорти в Україні. Разом з тим отримання паспорта у Львові для мешканців Ряшева виходять приблизно у ту ж вартість, що й поїздка до Кракова і ціна послуг в ДП Документ (з урахуванням ночівлі та проїзду).

З огляду на низку проблем з доступом до документів вимушеними поїздки до України є для осіб, які прибули із тимчасово окупованих територій.

«Якщо територія окупована і нема доступу до документів, то консульство відмовляє у підтвердженні особи і відсилає до міграційної служби. Для цього треба в'їхати на територію України.» (Краків, 03.10.2023)

«Теща з Волновахи, в'їжджала через Росію по внутрішньому паспорту. Потім поїхала в Київ виробляти український закордонний паспорт.» (Ряшів, 05.10.2023)

Разом з тим, це є проблемним для чоловіків, які щойно досягли 18 років з огляду на ускладнення із перетином кордону у зворотному напрямку.

Проблемним питанням є те, що не можна офіційно передавати документи, які посвідчують особу через кордон (наприклад, якщо залишили їх в Україні). Офіційні поштові сервіси не приймають таких відправлень, а тому люди передають документи перевізниками.

3.3. Консульські послуги (окрім паспортних)

Суперечлива інформація надходить щодо отримання інших видів консульських послуг. Особливо, надавачі послуг звертали увагу на діяльність Генерального консульства у Кракові.

«Дуже великі черги в консульство. В фейсбуці люди діляться, що ставлення в консульстві "дуже хамське".» (Краків, 02.10.2023)

«Консульство у Кракові є найбільш пасивним консульством у всій Польщі. Знаю, що в інших містах консульства реагують на будь-які заяви, натомість щодо краківського маю вагомні сумніви.» (Краків, 05.10.2023)

«В Кракові консульство працює на рівні "мінус". Єдине, що роблять це підтвердження особи і видають довідку про перебування в Польщі.» (Краків, 05.10.2023)

Респонденти повідомляли про «кілометрові черги» (у ГК наразі діє виключно жива черга) і тривалий час вироблення документів (навіть у порівнянні з іншими консульствами). Щоправда черги суттєво зменшилися із відкриттям відділення ДП «Документ». Також були нарікання на неможливість отримання якісної консультації.

У Кракові на момент проведення дослідження були відсутні послуги реєстрації народження, смерті та шлюбу. Повідомлялося, що Генеральне консульство не мало підключення до ДРАЦС, в той час як решта консульств у Польщі його мають. Разом з тим, особи, які отримували або сприяли отриманню свідоцтва про народження у 2022-на початку 2023 року повідомляли, що свідоцтва про народження видавалися дуже швидко («протягом двох днів»).

Щодо інших консульств, то найбільші проблеми виникають з записом до електронної черги. Також відповіді на запити з України йдуть дуже довго. Люди повсюдно повідомляють про складнощі із телефонуванням до консульства.

«В Любліні робили документи дитині. В принципі нормально, але в консульстві не повідомляють, о котрій годині, які послуги. Ми потребували посвідку, яка підтверджує, що дитина народилась в Польщі. Ми приїхали вранці, а її видають тільки після 2 години. [...] Довідку швидко надали, протягом кількох годин. У Кракові нам казали треба чекати 2-3 місяці.» (Ряшів, 05.10.2023)

«Донька їздила вклеїти фото дитини у Перемишль. Зробили за 15 хв.» (Ряшів, 05.10.2023)

«Дуже складно записатись, неможливо записатись в онлайн чергу [у Варшаві]. Час виготовлення документів - до 3 місяців. Люди їздять до України, щоб виготовити собі документи.» (Ряшів, 05.10.2023)

«У Перемишлі лише почесне консульство з обмеженим функціоналом. До консульств у Любліні та Кракові важко додзвонитися» (Перемишль, 26.09.2023)

«В консульство навіть не пробуємо, бо там потрапити нереально» (Варшава, 25.09.2023)

За повідомленням надавачів послуг, Почесне консульство в Перемишлі якийсь час видавало "білі паспорти", але потім перестало це робити. Є певні нюанси в оформленні документів для тих, хто їдуть з окупованих територій, особливо коли недостатньо, або немає документів.

Найбільш проблемними виявилися питання, коли в Перемишлі до консульства зверталися матері, у яких одна або кілька дітей в сім'ї мали лише російське громадянство без можливості підтвердити українське. Відповідно такі діти не могли перетнути державний кордон України, а в Польщі не мали можливості отримати тимчасовий захист.

3.4. Отримання юридичних послуг в Україні

Іноді переміщені особи вимушені здійснювати подорож в Україну, щоб отримати відповідний документ. У той же час, люди похилого віку відчують з цим труднощі, передусім через брак

коштів. Також до вразливої групи належать матері, які мешкають у Польщі самостійно, бо вимушені або їхати з дітьми, або залишати їх під чиєюсь опікою.

До України навідуються для вчинення різного роду юридичних дій та отримання адміністративних послуг. Переважно поїздки такого роду обмежуються Західною Україною, але нерідко респонденти вирішують свої питання під час відвідин дому. Поширеним є звернення до ЦНАП, обмін водійських прав та вчинення нотаріальних дій (довіреності, апостиль тощо). Українських нотаріусів залучають до складання проектів документів, які потім офіційно завіряються у Польщі в консульстві (наприклад, у випадку продажу майна).

«Міняла водійські права через онлайн сервіс в Україні. Просто чудово зробили.» (Краків, 04.10.2023)

«Їздять багато у ЦНАП до Львова. ВПО їздять підтверджувати місце проживання.» (Краків, 03.10.2023)

«Виїжджають. Звертаються до українських нотаріусів, щоб скласти документи, які потім несуть в консульство.» (Краків, 03.10.2023)

Є деякі документи, які виробляють або відновлюють лише в Україні. Зокрема, повідомлялося, що особи з тимчасово окупованих територій мають труднощі з відновленням втрачених атестатів про середню освіту дітей. Для цього їм треба було їхати до Києва. Також повідомлялося про проблемне отримання довідок від Територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки (ТЦКСП).

Розлучення між громадянами України у Польщі вкрай тривалий процес, а тому, у таких випадках, більшість віддає перевагу виїзду до України.

«[щодо розлучень] Простіше виїхати на 1-2 тижні чи найняти адвоката, ніж робити це в Польщі.» (Краків, 03.10.2023)

Деякі пенсіонери вимушені їздити до України для поновлення призупинених виплат.

У однієї респондентки з Кракова, яка сама з Кривого Рогу, в Україні перестали виплачувати пенсію на банківський рахунок. Респондентка спеціально накопичувала там кошти і нічого не витратила. За словами жінки, «подумали, що померла», бо не було руху коштів на рахунок. Після місяця розбирання з Пенсійним фондом у Дніпрі виплату пенсій поновили. Однак, у той же час, зняли виплати по втраті працездатності через виїзд за кордон. Респондентка працює з юристом над поновленням і цих виплат.

Були випадки, коли родичі осіб, які померли на тимчасово окупованих територіях (ТОТ) транзитом прибували до Польщі з метою подальшого отримували свідоцтва про смерть в Україні, а потім здійснювали подорож через країни Балтії назад на ТОТ.

3.5. Цифрові адміністративні сервіси

Широкого поширення в Польщі та Україні набули цифрові адміністративні сервіси.

Дуже люблю користуватися і в Польщі і в Україні. Наприклад, в Електронному кабінеті пацієнта" знайшла програму «45+ обстеження». Заповнила формуляр і пройшла всі аналізи і діагностику. (Краків, 05.10.2023)

Використання таких сервісів вимагає наявності доступу до певних технологій (смартфон, комп'ютер тощо) та певного рівня цифрової грамотності, що є проблемою для деяких груп населення, передусім старшого віку.

«Мають проблеми пенсіонери і ті, хто не мають телефонів. Треба трохи часу, щоб завантажити додаток і користуватися ним.» (Краків, 03.10.2023)

«Літнім людям бракує цифрових навичок. Є відповідні заняття в центрі [Відкрите місце].» (Краків, 02.10.2023)

«Усе працює, але не всі вміють цим користуватися або мають смартфони.» (Краків, 03.10.2023)

Українські громадяни разом з номером PESEL зі статусом UKR мали змогу отримувати довірений профіль (profil zaufany), що є цифровим інструментом і є еквівалентом документу для посвідчення особи онлайн. За допомогою довіреного профілю, наприклад, можна підписувати заяви для подачі до державних установ онлайн. Отримання довіреного профілю не є обов'язковим, і для його потрібен номер польського мобільного телефону. З огляду на це, далеко не всі переміщені особи його отримали. Також його використання потребує певних навичок. Разом з тим, низка адміністративних сервісів у Польщі на пряму зав'язана на функціонуванні довіреного профілю, що створює технічні перешкоди для їх використання.

«До органів влади найкраще звертатися через profil zaufany, але це виклик для осіб старшого віку чи тих, які не можуть прочитати інструкції польською мовою.» (Краків, 03.10.2023)

При використанні довіреного профілю обмеження щодо захисту персональних даних (т.зв. RODO) не дають можливість іншим особам (напр. юристам) вводити дані за тих, хто звертається. Тобто можна лише інформувати як це зробити.

Частими запитами до організацій, які надають підтримку українським біженцям, є перевстановлення та оновлення програм.

«Дуже багато звернень. mObywatel дуже капризна програма, виникає багато технічних моментів.» (Краків, 03.10.2023)

«Salam Lab має відповідного спеціаліста, який безпосередньо займається встановленням і оновленням програм.» (Краків, 02.10.2023)

«Активно користуються. Часом виникають технічні проблеми. mObywatel часто встановлюється з проблемами.» (Перемишль, 26.09.2023)

На відміну від інших європейських країн польський уряд для підтвердження тимчасового захисту і подорожей в межах Шенгенської зони вирішив не видавати пластикові картки чи робити вклейки у закордонні паспорти, а замінити їх мобільним додатком Diia.pl, який прив'язаний до іншого сервісу адміністративних послуг – mObywatel. Власне цей додаток є найпопулярнішим серед переміщеного населення.

«Найбільше проблем виникає у тих, хто виїжджає за кордон. Десь 80% це Diia.pl.» (Краків, 10.10.2023)

«Diia.pl потребує регулярних оновлень. Багато людей звертається.» (Краків, 03.10.2023)

За інформацією надавачів послуг переміщені особи найчастіше зверталися через нестворений довірений профіль, через що не можна створити профіль в Diia.pl, або ж неможливість реєстрації дітей до 13 років в mObywatel, а отже вони також не могли мати окремого профілю на Diia.pl. Відсутність застосунку не давала можливості коректно фіксувати перетини кордону такими особами. Зараз батькам створили можливість підтягувати профілі дітей, але це не вирішує питання, якщо діти мешкають в Польщі під опікою інших осіб.

Також якщо особи виїхали на більш, ніж на 30 днів, то втрачають статус UKR і, відповідно, сертифікат в Diia.pl. А створити його в Україні можливості нема.

У той же час біженці продовжують користуватися цифровими сервісами в Україні, передусім Дією, зокрема подавалися на програму відшкодування за зруйноване майно. Також зверталися за обміном прав та в е-суд за стягненням аліментів. Жодних проблем з використанням українських сервісів не повідомляли.

3.6. Безкоштовна юридична допомога

Більшість контактів з безкоштовною юридичною допомогою переміщені особи, які взяли участь в опитуванні мають у громадських центрах DRC або в інших організаціях, які займаються підтримкою українських біженців. Для багатьох з них важливо отримувати особисту консультацію.

«Був волонтером. Багато українців не хочуть читати, людям важливо отримати інформацію особисто [не залежно від віку].» (Краків, 02.10.2023)

«Юридичної допомоги не є достатньо. Не всі люди знають, де шукати допомогу, не всі готові щось читати [віддають перевагу спілкуванню].» (Краків, 03.10.2023)

«Юридичної консультації не бракує. Взагалі людей розслабили юридичною допомогою. Коли кажеш "підійти туди, зробіть те і те», зачасту відповідь – «я не вмю». Люди, які приїжджали до 2022 року мали все робити самостійно. Навіть після року перебування, люди не навчилися вирішувати прості питання самостійно, їм бракує мотивації.» (Краків 10.10.2023)

Думки надавачів послуг та переміщеного населення щодо достатності таких послуг розділилися. Одні вважають, що такої допомоги є достатньо, однак є проблема з поінформованістю населення про такі послуги.

«З доступом проблеми нема, є проблема з інформованістю громадян про такі послуги.» (Краків, 02.10.2023)

«В офіційних і гуманітарних установах є достатньо допомоги. Польські приватні юридичні сервіси - платні і не завжди доступні для всіх.» (Краків, 02.10.2023)

«Пропозиції юридичної допомоги в Кракові і загалом по Польщі доволі багато. Тільки 26 вересня у Кракові відкрився новий центр підтримки мігрантів (з юристами і психологами). [...] До нас навіть заходили поляки, які нарікали, що не мають можливості безкоштовно проконсультуватися, а українці можуть.» (Краків, 03.10.2023)

З іншого боку, є зауваження щодо її якості та скорочення.

«Нема відповідного обсягу правової допомоги для осіб з України. [...] Як представник організації, яка займається безкоштовною правовою допомогою, то поза організацію в Кракові оцінюю її доступність низько, бо не маю до кого скерувати особу в інших містах. На початку багато організацій зголосила надання безкоштовної правової допомоги для біженців, але вже за місяць чи два не було нікого. Щоразу більше пунктів правової допомоги закривається.» (Краків, 03.10.2023)

«Правової допомоги, думаю, недостатньо. Те, що зверталася щодо карти побиту, візових питань було малоінформативно. Можна на форумах дізнатися.» (Краків, 04.10.2023)

Разом з тим, існує доволі однотайна думка щодо необхідності продовження і навіть розширення такої допомоги. Питання з якими зверталися респонденти доволі різноманітні (перетин кордону, опіка над дітьми, доступ до соціальної допомоги, оформлення інвалідності, договори оренди житла, візові питання тощо). Разом з тим, серед питань щодо яких існує потреба додаткового юридичного консультування виділили такі:

- права дітей та опіка над ними (зокрема чи можна залишати дітей без нагляду або відпускати самих);
- зміна водійських прав, реєстрація авто та правила дорожнього руху;
- отримання дозволу на проживання;
- питання подвійного оподаткування;
- особливості працевлаштування в Польщі.

Надавачі послуг відзначили, що прогалиною є проблеми на які наразі не вистачає ресурсу, серед яких – розлучення, тимчасова опіка та сприяння з реєстрацією смерті та репатріації.

Великою непокритою проблемою залишаються платні нотаріальні послуги та сертифікований переклад.

4. Доступ до освіти

Загалом польська освіта є доступною для українців. Втім, присутня низка питань, які потребують окремої уваги. Надавачі послуг відзначають, що ситуація з доступом до освіти наразі набагато краще. У 2022 році не було місць у школах і садках, адже освітня система Польщі була неготова до такого напливу українських дітей. Разом з тим, респонденти відзначають, що брак місць у садках і школах ще відчутний, хоча це не пов'язано виключно з приїздом українців.

«Немає проблеми доступу для українців до школи і садків. Є загально польська проблема браку місць У Краків приїжджає велика кількість людей з малих міст.» (Краків, 10.10.2023)

Також дається взнаки брак поінформованості українського населення щодо процедур запису у публічні школи та садки.

«Люди не знають системи зголошення на садки і школи, а тому пропускають строки реєстрації [30 березня у Кракові]. Тому виникають проблеми із наявністю місць. Проблем з походженням нема.» (Краків, 02.10.2023).

Порівняно з іншими рівнями освіти, у вищій освіті більшою мірою проявляється необхідність мовної адаптації. Порівняно недавнім явищем (вступна кампанія на 2023/2024 навчальний рік) став приїзд хлопців допризовного віку.

[KRA-KII-SER-07] Зараз мами привозять хлопців, які закінчили середню освіту, щоб тих не взяли на фронт і вони отримали відповідну освіту. (Краків, 03.10.2023)

Щодо освіти для дорослих, то складнощі у вивченні мови виникають переважно у людей літнього віку та осіб з інвалідністю. Серйозною перешкодою для самоосвіти виступають брак коштів, вільного часу та наявність дітей.

4.1. Дошкільна освіта

За даними УВКБ ООН станом на червень 2023 року у польських дошкільних закладах перебувало майже 36 тис. українських дітей ще майже 6 тис. навчалися у підготовчих класах («нульовках»). З них 9,5 тис. відвідували неопублічні заклади.

Слід розділяти питання доступу до ясел (до 3 років), які є платними (приблизно 300-500 злотих на місяць за перебування та харчування) відвідування яких є факультативним, та публічних дитячих садків, які є безкоштовними для дітей з 3-річного віку (5 годин на день, батьки оплачують лише харчування). З 6-річного віку діти мають

Серед опитаних в ході дослідження ситуація така, що більшість дітей до досягнення трирічного віку перебувають вдома з батьками або іншими родичами.

«Молодшого в садок не записували, ще рано (2 роки)» (Краків, 02.10.2023)

«Думаю віддати в ясла, але до пошуку так і не дійшло» (Краків, 02.10.2023)

«Дівчинці два з половиною роки. Вже готові, але не пробували» (Краків, 02.10.2023)

Разом з тим, повідомляється про тривале очікування на потрапляння до державних ясел. Загалом є переконання, що з трьох років буде легше віддати у публічний садочок, бо є більше місць.

«Записалися у чергу до ясел у лютому 2023 р., але дуже довго чекати (були у черзі 134, зараз 65). Спробували український садочок від якоїсь фундації (350 злотих на місяць). Взяли, але врешті дитина відмовилася ходити.» (Краків, 02.10.2023)

Про якісь інші проблеми щодо відвідування ясел не повідомлялося, окрім одного випадку підозри щодо насильства над дітьми та одного випадку булінгу.

«Був нюанс з вихователькою в садочку з меншою дитиною (рік і 9 міс). Дитина протягом першого тижня не хотіла їсти і пити. Дитина сиділа і плакала, дивлячись в одну точку, бо скучала за мамою. Потім, я почала її вже залишати, щоб вона поспала в обід. І коли вона засинала якийсь хлопчик її зачіпав і вона бурхливо відреагувала. А вихователька схопила її і почала трясти так, що голова, руки і ноги ходили ходуном (мати бачила через відеомоніторинг). [Мама звернулася в адміністрацію ясел, провели розмову з вихователькою, яка все заперечувала і сказала, що то така у них гра і дитина в той момент сміялася. За словами респондентки, зараз все добре]». (Ряшів, 05.10.2023)

«Є багато агресії, насправді. Булінг був щодо сина, хоча йому і тільки 5 років. Його однолітки по страшному його утискали. Була безвихідь, оскільки в садок треба було йти. Але там його і дражнили, і казали жахливі речі. Він ховався за вихователькою. Коли зник мовний бар'єр, то вдалось подружитись з іншим хлопцем.» (Ряшів, 05.10.2023)

Переважна більшість опитаних батьків дітей від трьох до шести років намагалися віддати їх до дошкільних закладів. За дітьми відповідного віку, які не відвідували садки переважно дивилися бабусі і дідусі. В ході дослідження проблема браку місць у садках повідомлялася респондентами у Варшаві, Кракові та Ряшеві.

«Дитині було 6 років на момент, коли приїхали до Польщі. Відповідно до польського законодавства, ми були зобов'язані віддати дитину в дитсадочок. Треба було обійти близько 10 садочків [державних], допоки не знайшли той, де погодились дитину прийняти. Дитина була в садочку дуже задоволена». (Ряшів, 05.10.2023)

«В садочках дуже велика проблема з місцями. У Кракові діяла програма ЮНІСЕФ [до літа 2023], яка сплачувала за місця для українців у державних садочках [був окремий сайт з переліком місць]. (Краків, 09.10.2023)

Поряд з цим у Перемишлі подібної проблеми не відмічено.

«З дошкільною освітою проблем нема, бо діти одразу йдуть у садочки, де вивчають польську мову. Можна записатися у кожний садочок.» (Перемишль, 05.09.2023)

З приїздом українських біженців у Польщі набувають поширення альтернативні форми дошкільної опіки.

«У 2022 році доопрацьовано і прийнято закон про батьківську опіку на дому. Це альтернатива садкам, коли одна мама дивиться за дітьми, а решта – працює. Це навіть використовується тепер деякими роботодавцями.» (Краків, 02.10.2023)

З огляду на брак місця батькам доводиться віддавати дітей у приватні садки.

З садочком дуже складно було. Тому ми ходили рік до приватного садочка. (Ряшів, 05.10.2023)

Втім, деякі батьки свідомо віддають перевагу приватним садкам.

«Батькам іноді не підходить рівень послуг у садках - звертаються щодо допомоги з влаштуванням у приватні садки» (Краків, 02.10.2023)

«Пішли до приватного садочка. Дорого, але громадські садочки, які дивились, не сподобались» (Ряшів, 05.10.2023).

«Отримали місце у державному садку, але залишилися у приватному» (Варшава, 25.09.2023).

Адаптація дітей відбувається переважно без проблем, особливо за наявності інших українських дітей в групі. Близькість мови дозволяє дітям в цілому розуміти однолітків та вихователів. Хоча є винятки.

«Дівчинка не розмовляла польською і дітки з нею не спілкувались, але зараз нормально.» (Ряшів, 05.10.2023).

4.2. Шкільна освіта

За даними УВКБ ООН станом на червень 2023 року у Польщі біженці з України складають 4% усіх зареєстрованих учнів. У понад 85 000 класів є принаймні один учень-біженець.

Майже 129 тис. українських учнів, на кінець 2022/2023 навчального року навчалися в польських школах, у т.ч. у загальноосвітній школі (szkoła podstawowa) (1-8 клас) – майже 110 тис. (у середньому 11-13 тис. учнів у кожному класі); у середній школі (szkoła średnia) – понад 19 тис. (включно з ліцеями (4 роки) – понад 9 тис., технікумами (5 років) – близько 7,5 тис., галузевими школами I-II ступеню – близько 2,8 тис.). 7,2 тис. учнів навчалося у недержавних закладах.

Решта, ймовірно, продовжували навчання в українських онлайн-школах.

Переважна більшість дітей шкільного віку респондентів була охоплена польською або українською системою освіти. Публічна освіта - безкоштовна, хоча є супутні витрати. Саме публічною освітою охоплена більшість дітей шкільного віку чиї батьки брали участь в опитуванні. За оцінкою батьків, чиї діти навчаються у неопублічних школах (респонденти з Варшави та Кракова), вартість неопублічної освіти приблизно така ж як в Україні (але матеріальна база школи, на думку батьків, краща).

Серед дітей респондентів, лише одна дитина з інвалідністю тимчасово не навчалася через проблеми з доступом до освіти.

В ході розмов з надавачами послуг, з'ясувалося, що проблема неохоплених освітою дітей існує у ромській громаді.

Під час інтерв'ю стало відомо, що група ромських біженців із Закарпаття проживає в дуже віддаленому притулку, розташованому в Кідаловіцах. Згідно з інтерв'ю з постачальниками послуг з Перемишля, проблема дітей, які не відвідують польські школи, була особливо гострою і була зумовлена віддаленістю місця розташування, відсутністю транспортного сполучення, системною дискримінацією, та небажанням чи незацікавленістю окремих батьків. Зробити оцінку про кількість таких дітей складно, бо відбувається постійне переміщення мешканців притулку, але кількість дітей, що там мешкала, доходила до 140 осіб. Багато батьків часто не мали доступу до формальної освіти. Деякі діти відвідували церковні школи, але не були охоплені освітою в Україні. Притулок в Кідаловіце, також є єдиним притулком, де не організовано підвезення дітей до школи. Цей випадок свідчить про системні бар'єри, з якими стикаються ромські біженці у доступі до послуг та пов'язані з цим ризики соціально-правового захисту.

«Найбільшим досягненням для нас, [...] буде те, що ромські діти з притулку в Кідаловіцах зможуть піти до школи, отримати базові навички грамотності. Діти, які живуть у цьому притулку, не ходять до школи, і вони не ходили до школи, коли жили в Україні. Діти в підлітковому віці не розуміють матеріал першого класу. Але є багато талановитих дітей. Ми повинні дати їм можливість ходити до школи.» (Перемишль, 01.09.2023).

Як відзначають респонденти у всіх місцевостях у 2022 році були проблеми із браком місць у школах, окрім Перемишля.

«Із записом до школи відмовляли через відсутність місць. Аж поки не втрутилися українські волонтери» (Краків, 03.10.2023)

«Приїхали у жовтні минулого року. Дитина мала піти до першого класу ліцею, але вільних місць не було. І в технікумах також не було. Запропонували продовжувати освіту онлайн в Україні. Зверталися і в міську адміністрацію, і в спеціальну комісію, яка ніби мала допомагати біженцям

у вирішенні власне проблем з освітою. Я по черзі обійшла усі ліцеї, але нічого не допомогло. [дитина далі навчається у 10 класі в Україні онлайн]» (Ряшів, 05.10.2023)

Часом проблемою було небажання адміністрації шкіл приймати українських дітей.

«Були школи, які закривали двері, не хотіли спілкуватись. Від одного директора прозвучало: "В нас поляків вистачає, а тут ще й українці".» (Ряшів, 05.10.2023)

«На початку траплялися випадки масової відмови прийняття українських дітей до шкіл через незнання польської мови.» (Краків, 03.10.2023)

«В одній ситуації під Краковом доводилося вирішувати питання з директоркою, яка спочатку не хотіла брати українську дитину до школи» (Краків, 03.10.2023)

За отриманою інформацією, у 2023 році доступ до шкільної освіти для українських дітей покращився. Польська система освіти переважно адаптувалася до прибуття біженців, але про брак місць все ще повідомляється.

«Бар'єрів як таких нема. Існує брак місць у школах, дуже багато в'їхало» (Краків, 03.10.2023)

«Цього року дитина пішла у перший клас. Реєстрація була онлайн і все дуже легко. Школа швидко прийняла дівчинку, оскільки ми прикріплені до цього району.» (Ряшів, 05.10.2023)

Надавачі послуг відзначають, що саме у великих містах є проблеми з місцями у школах. В маленьких поселеннях ситуація краща. Також публічні школи схильються до прийняття дітей за місцем проживання. Це одночасно є перевагою і недоліком для доступу.

«В районі 4 школи. Без проблем влаштувала двох дітей» (Краків, 03.10.2023)

«Часом були труднощі із влаштуванням у школу за місцем проживання через відсутність місць, але завжди знаходилося трохи далі.» (Краків, 10.10.2023)

«В цілому проблем не було. Прийняла в другу школу, до якої ми звернулись.» (Ряшів, 05.10.2023)

За словами респондентів, звичайною практикою є прийняття дітей у молодший клас у порівнянні з Україною, що не є прийнятним для деяких батьків та дітей, особливо старшокласників.

Труднощі із забезпеченням школярів підручниками повідомлялися у деяких школах Ряшева, у т.ч. для дітей з інвалідністю.

«Переводила дитину 4 класу з "другої" школи [№2] до "третьої" [№3], бо в "другій" школі нема для українських дітей книжок. А вчителі ставлять "одиниці" через те, що немає книжок. Таке ставлення не досить приємне» (Ряшів, 05.10.2023)

«Цього року [навчального] вже хотіла, щоб дитина пішла до технікуму. У мене дитина з інвалідністю. За польськими державними приписами таким дітям підручники мають надаватися безкоштовно в школах. В школі [технікум №12] сказали, що "ми не будемо вас брати". Тому що, це перший раз такий випадок і ми не хочемо... [довелося продовжувати займатися онлайн].» (Ряшів, 05.10.2023)

Адаптація дітей до польської школи проходить не завжди безпроблемно. З повідомлень батьків та надавачів послуг, можна зробити висновок, що проблема адаптації зростає із віком дітей.

«Українські діти початкової школи (1-4 клас) інтегруються без проблем, добре хапають мову. У 5-6 класі інтеграція більш проблемна, особливо, якщо не влився у якусь групу. [...] І є 15-річні діти, які навчаються онлайн, мають проблеми інтеграції і навіть психологічні проблеми через закритість у собі та відсутність друзів.» (Краків, 03.10.2023)

Не останню роль в адаптації відіграють причини психологічного характеру.

«Син був в депресії, в нього був дуже тяжкий стан і до школи він ходити не міг взагалі. В українській школі якимось вчився. Спілкуватись ні з ким не хотів. [...] Знайшла психолога через

Вайбер, яка провела кілька сеансів. [...] Зараз записався в польську школу в український клас і нормально вчиться.» (Ряшів, 05.10.2023)

«Мій син теж пішов в школу. Спочатку війни він був з бабусяю. Він пішов у клас, де всі поляки. Він ходив до психолога. І рік він адаптувався з істериками.» (Краків, 03.10.2023)

Як правило, діти не мають адаптаційного періоду і велика частина з них відчуває труднощі через нерозуміння мови.

«Від дітей, як правило, вимагають, щоб вони одразу були залучені до навчального процесу польською мовою. Вони не розуміють матеріал польською мовою і починають відставати від процесу. Вчителі карають дітей за неправильну відповідь польською мовою або за незнання польської мови, що не дає жодних стимулів дитині вчитися далі і досягати успіхів. Це дуже демотивує.» (Перемишль, 01.09.2023)

«В ліцеї жодної адаптації, ставлять низькі оцінки. Дитина втрачає мотивацію вчитися. Потрібен психолог.» (Ряшів, 05.10.2023)

«Донька у випускному класі, буде складати іспити. Має проблеми зі здоров'ям (операція). Півроку сиділа дома і займалася індивідуально. Має проблеми з адаптацією, бо не розуміє все, що їй задають польською мовою.» (Ряшів, 05.10.2023)

Батьки повідомляють, що польські вчителі далеко не завжди лояльно ставляться до українських дітей («ви вже рік в Польщі і маєте знати польську мову»). Розповсюдженою практикою, є заниження оцінок і погрози залишити на наступний рік. Публічні школи не пропонують або не мають можливості запропонувати додаткові заняття з польської мови. У той же час, безкоштовні мовні курси для дітей не завжди пропонують прийнятний графік занять, а коштів на репетиторів у великій кількості батьків нема.

Разом з тим, надавачі послуг зазначають, що на початку батьки не завжди проявляли інтерес до вивчення польської мови дітьми, що тепер створює проблеми з адаптацією у школі.

«Дуже великою проблемою є мовний бар'єр. Коли батьки віддавали своїх дітей до польських шкіл, вони думали, що війна скоро закінчиться, і не змушували дітей особливо вчити мову, бо сподівались повернутись до України. В результаті такого підходу діти мову не вивчили, і зараз в них знання мови немає. Крім того, діти, які мешкають в шелтерах, не мають практики розмовної мови, бо не мають відповідного оточення.» (Ряшів, 29.09.2023)

З метою покращення навчального процесу українських дітей деякі школи у великих містах створювала спеціальні класи, але у 2023/2024 навчальному році частину цих класів розформували з огляду на різні причини.

«Спочатку ходили в спеціальні українські класи, але потім вийшла директива, що якщо дитина навчалась 2 роки, то вже має іти в польський клас.» (Ряшів, 05.10.2023)

«На цей рік перевелися в іншу школу в український клас, бо з попередньої більшість українських дітей [1-8 клас] виїхала назад в Україну або в інші країни Європи.» (Ряшів, 05.10.2023)

У деяких місцевостях ще до початку широкомасштабної війни діяли українські школи, що безперечно сприяло кращій адаптації дітей, які туди потрапляли. Починаючи з 2022 року у Кракові та Варшаві почали відкриватися неpubлічні українські школи, де навчання платне.

«Освітня адаптація в Перемишлі є відносно проста завдяки українській гімназії та Українському дому.» (Перемишль, 26.09.2023)

«У Кракові рік тому відкрилася українська школа [200 учнів]. Спочатку була безкоштовною, а вже з цього навчального року платна.» (Краків, 03.10.2023) «Чула про проблему з українськими дітьми в Кракові. Із самого початку організували безкоштовну українську школу, а через рік ввели плату і батьки панікують.» (Краків, 04.10.2023)

Проблеми з адаптацією українських дітей у школах покликані вирішувати т.зв. «міжкультурні асистенти». У Кракові та Перемишлі такі посади фінансувалися міжнародними організаціями, зокрема ЮНІСЕФ. Разом з тим, батьки та надавачі послуг повідомляли про відсутність міжкультурних асистентів у деяких школах Ряшева.

«В школі не було міжкультурного асистента. Дитину одразу змусили навчатись польською і йому дуже складно було» (Ряшів, 05.10.2023).

Питання про причини покидання польської школи ставилися під час інтерв'ю з надавачами послуг. Відомі випадки покидання польської школи українськими дітьми переважно пов'язані з переїздом батьків у іншу місцевість. Поряд з цим, непоодинокі випадки зміни школи через прояви булінгу, а також переходу на онлайн освіту через складнощі навчання польською мовою.

«Є випадки, коли 11-13 річні хлопці не хочуть ходити до польської школи і йдуть на онлайн [через внутрішнє налаштування на повернення].» (Краків, 02.10.2023)

«Діти влаштувались в школу, але в школі дітей ображали. Після якогось часу, донька та онуки повернулись до України.» (Краків, 03.10.2023)

«Не зустрічала, щоб дитина була повністю виключена з якоїсь системи освіти. Але були випадки, коли покидали польську школу через насильство збоку ровесників.» (Краків, 03.10.2023)

«Є випадки, коли 15-16 річні діти кидають польську школу і йдуть онлайн, бо не здадуть «матури» [іспитів]» (Краків, 03.10.2023)

4.3. Доступ до шкільної освіти вразливих груп

У Ряшеві була проведена фокус-групова дискусія, в ході якої були обговорені питання доступу до освіти дітей з розладами аутичного спектру. За твердженням респондентів у Ряшеві наразі мешкає 5 українських сімей з такими дітьми. У Ряшеві діє Комплекс спеціальних шкіл ім. ЮНІСЕФ, який займається навчанням дітей з розладами аутичного спектру різного ступеню. Якщо дитину зараховують до цієї спеціалізованої школи, вона отримує комплекс освітніх послуг передбачених польським законодавством (класи до 5 учнів, спеціальна програма тощо). Однак, кількість місць у цьому навчальному закладі дуже обмежена. У такому випадку діти можуть навчатися в інклюзивному класі звичайної школи або, у важких випадках, у закладах поза містом. Ключовою підставою для потрапляння у школу є висновок відповідної поліклініки. Втім, такі діагнози, висновки і, відповідно, рекомендації не завжди співпадають з тими, які надавалися українськими лікарями. Відповідно, діти не можуть продовжувати навчатися у звичному для них форматі.

«Донька навчається у школі ЮНІСЕФ. Спочатку після «порадні» [поліклініки] пхали у звичайну школу на інклюзію, хоча у висновках українських спеціалістів прописано індивідуальні заняття або заняття у дуже малих групах. Коли прийшла до ЮНІСЕФ, то перша відповідь була, що нема місць і відправили назад в «порадню». Вже з новим діагнозом потрапили до ЮНІСЕФ.» (Ряшів, 05.10.2023)

«Дитина ходить до школи ЮНІСЕФ. Спочатку відвідувала школу для більш важких дітей, але потім отримали довідку з «порадні» і перевелися у Ряшів.» (Ряшів, 05.10.2023)

В одному випадку, відмінності у діагностуванні призвели до виключення дитини із процесу освіти. Дитина навчалася у 4-ому класі в Україні. У Польщі їй поставили діагноз «itiarkowany» (помірний ступінь). Втім, у Ряшеві у загальноосвітніх школах відсутні педагоги для роботи з дітьми з таким діагнозом, а у спеціалізованій школі був брак місць. Дитина не може вивчати польську мову чи математику без спеціалізованої допомоги (асистента). Півроку дитина навчалася онлайн в Україні. Зараз школу не відвідують і навчаються вдома, бо не можуть вже півтора місяця отримати новий діагноз, щоб встигнути до початку навчального року.

Також, мама дитини вбачає проблемою те, що такі українські діти не можуть одразу адаптуватися до польської програми. На її погляд, є загроза, що якщо цих дітей одразу вчити за польською програмою, то вони втраять вже набуті навички. Було б доцільно продовжувати навчати за українською програмою і поступово вивчати польську, що вимагає певного часу (до року). Однак, за її словами, компромісу нема, бо їм заявляють, що навчання вестиметься виключно польською мовою.

Також батьки відзначають відмінності у рівні навчання в Україні та Польщі.

«Дитина добре "хапає" польську мову. Те, що вивчає тут у 8 років, в Україні вивчала у 5 років.» (Ряшів, 05.10.2023)

«Дитина паралельно вчиться за українською програмою [у 3 класі, у польській школі – 2 клас]. Хотілося б більшого навантаження.» (Ряшів, 05.10.2023)

За словами батьків, дітям не вистачає послуг українського логопеда. Також батьки відзначають брак додаткових занять і проблеми з соціалізацією для дітей у літній період.

«Не вистачає якихось додаткових занять. Те, що є – дуже дорого. 100 злотих за 40 хвилин або 130 злотих за сенсоричне заняття.» (Ряшів, 05.10.2023)

«Ходили в TUTU [центр психо-фізичного розвитку дітей], але там сказали, що «ми не їх формат». Те, що підходить дитині - не завжди хочуть дитину там бачити, а те, що пропонують – дитині не цікаво [дівчинка – високофункціональний аутист].» (Ряшів, 05.10.2023)

4.4. Прояви булінгу (цькування) у школі

За найактуальнішими даними² різних видів насильства з боку ровесників в Польщі тільки за останній рік зазнало 46% дітей у віці від 11 до 17 років (48% дівчат та 44% хлопців), що свідчить про поширеність цього явища. Дівчата частіше за хлопців зазнавали психічного насильства (32% і 21%). Також рівень поширеності насильства у містах є вищим, ніж у сільській місцевості.

В ході дослідження отримано велику кількість інформації як і про дуже позитивне ставлення до дітей в школі, так і про численні випадки булінгу щодо українських дітей в школах. Це не залежить від місцевості чи конкретної школи, а радше від ситуації у класному колективі. Більшість проявів булінгу має вербальний характер.

«Дуже багато випадків булінгу. Проявів фізичних немає, в більшості випадків – вербальні прояви. Діти чують те, що їх батьки кажуть вдома, а потім відтворюють це в школі.» (Ряшів, 29.09.2023)

«Факти булінгу існують. Це переважно образливі слова та прізвиська.» (Перемишль, 02.09.2023)

Не обов'язково прояви булінгу мали етнічний характер. Цькують також за "не такий" одяг, взуття, сережки, зачіску або ж за успіхи у навчанні ("ти думаєш що ти така розумна?") тощо.

Брак знання мови і незмога комунікації є фактором, який сприяє ізолюванню дитини від решти ровесників, що потенційно формує ризик для подальшого цькування. Незнання мови також спричиняє проблему комунікації між вчителем і дітьми.

«Поляки дуже лояльні і йдуть на зустріч. Але польські діти не впускають в свій колектив аж поки діти не розмовляють польською мовою.» (Краків, 03.10.2023)

² Katarzyna Makaruk et al., rep., *Diagnoza Przemocy Wobec Dzieci w Polsce 2023* (Fundacja Dajemy Dzieciom Siłę, October 27, 2023), <https://www.ore.edu.pl/wp-content/plugins/download-attachments/includes/download.php?id=43409>

«Як такого булінгу не відзначено, однак трапляються ситуації з проблемною інтеграцією у польський дитячий колектив.» (Перемишль, 26.09.2023)

«Син, який один [українець] в класі, намагався подружитися, підійшов інший хлопець і сказав "звалюй" в Україну.» (Ряшів, 05.10.2023)

Причиною самоізоляції, є також пережиті психологічні травми, що не знаходять розуміння у однокласників.

«В різних дітей – різні історії і різна відповідь на пережиту травму. [...] Зараз стали менше говорити про жахіття війни і польські діти забули. [...] У деяких дітей були нервові розлади у відповідь на такі ситуації, навіть нервові тіки починались.» (Краків, 02.10.2023)

«Діти приїжджають травмовані. Вони або агресивні, або закриті. [...] Є діти, які потребують допомоги і підтримки, щоб відчувати, що вони не самотні. Батьки не можуть надати їм цю допомогу, бо перебувають у режимі виживання. Батьки змушені працювати, щоб забезпечити сім'ю, тому зазвичай вони нехтують дитиною, іноді залишаючи її саму.» (Перемишль, 01.09.2023)

Часто тема саме тема війни стає ключовою.

«Моя дитина не зустрічалася, але знаю, що у знайомих дітей були випадки, коли діти кричали "путін – переможе!", "забирайтеся в Україну"» (Ряшів, 05.10.2023).

Слід зазначити, що булінг не характерний для початкової школи (майже відсутні повідомлення), але набуває чітко виражених ознак після 5-го класу.

«В 6-8 класах (12-13 років) трапляються випадки словесного цькування українських дітей (очевидно під впливом батьків), але також є приклади агресивної поведінки українських дітей щодо поляків. У початковій школі, діти швидко вивчають мову, і там взагалі нема питань національності і конфліктності.» (Краків, 10.10.2023).

Окрім ровесників, джерелом булінгу в школі іноді є окремі польські вчителі.

«Є випадки навіть булінгу з боку вчителів, а не тільки дітей.» (Краків, 01.09.2023)

«Серед вчителів гірше ставлення, ніж серед дітей.» (Ряшів, 05.10.2023)

Одна респондентка з Кракова повідомила про постійний булінг з боку класного керівника, викладачки польської мови. Вчителька постійно занижує оцінки (за словами мами, з інших предметів у дитини високі бали), неодноразово заявляла про низький рівень освіти в Україні, а також вдавалася до перекладання на дитину проблем польсько-українських історичних відносин ("Ваш Бандера різав поляків"). Вчителька у спілкуванні з мамою говорила неправду про дитину. Мама зверталася до директора, яка сказала, що викладачка конфліктна особа, яка має проблеми з іншими учнями та педагогічним колективом, і попросила не звертати уваги. Також жінка спілкувалася з україномовною координаторкою в школі, яка заявила, що цій вчительці не можна вірити у всьому. Мама вирішила далі не продовжувати і сказала дитині ігнорувати. У свою чергу, дитина та решта учнів навчилися ігнорувати класну керівничку. За словами матері, директор школи і решта вчителів дуже задоволені дитиною.

Реагування українських батьків на випадки булінгу, якщо і є, то далеко не завжди є відповідним до ситуації. З одного боку, присутня боязнь ще більше зашкодити дитині, але також це може бути свідченням правової необізнаності або небажанням щось робити. Найчастіше батьки зупиняються саме на рівні звернення до вчителів, шкільних психологів і дирекції школи. Однак, батьки вже не мають бажання звертатися до кураторіуму освіти та поліції, не кажучи вже про Речника (Омбудсмена) з прав дитини.

«У порівнянні з іншими проблемами не є цього аж так багато. Але якщо вже зголошуються до нас, то це, як правило, означає, що розмова з адміністрацією школи була неуспішна. Найчастіше

батьки зупиняються на рівні звернення до вчителів і потім до адміністрації школи.» (Краків, 03.10.2023)

Як для батьків, так і для дітей необхідна підтримка, необхідне роз'яснення їх прав, щоб вони могли належним чином на булінг реагувати. Бо батьки на булінг не реагують. (Краків, 29.09.2023)

«Батьки не готові захищати власні права, не готові скаржитися ні в школу, ні в поліцію.» (Краків, 02.10.2023)

«На загальній фотокартці класу, яка висить біля входу школи, сину і ще декільком дітям розцарапали все лице. [помітила під час відвідин школи]. Спитала інших батьків, але ті запевнили, що нічого серйозного. [У школі не скаржились і не повідомляла нікому] (Ряшів, 05.10.2023)

«Був випадок булінгу в школі, про який батьки повідомили тільки вкінці навчального року, бо боялись, що дитині буде ще гірше.» (Краків, 29.09.2023)

За повідомленнями батьків та надавачів послуг в окремих випадках спостерігалось небажання вчителів роздувати цю тему (бажання "сховати під килим"), намагання перекласти вину на українських дітей ("не так сприймають") або ж покарати усіх причетних, включно з постраждалою дитиною.

У старшого дійшло до бійки [вкусив поляка] і викликали до директора [сама директор не прийшла] [...] На відео видно, що дитина невинна, його заламали, викручували руки-ноги [...] Мати іншого хлопця насміхалася з мене, що я дивна, бо хлопці так спілкуються. [...] Класний керівник сказав, що будуть покарані усі, включно з моїм сином [бо польська дитина теж постраждала]. (Краків, 03.10.2023)

«Директор сказала, що все нормально, діти дружні. Але були такі діти, що ображали мого сина і інших дітей. Повідомляємо про такі випадки, але ніякої реакції, ніяких заходів.» (Краків, 03.10.2023)

Якщо справа дійшла до поліції, то реагування також не завжди є адекватним.

«Відомо, що коли один раз зверталися до поліції з причини булінгу прозвучало "ви тут гості" і маєте з розумінням ставитися до польських реалій. [на цьому втручання завершилося]» (Краків, 03.10.2023)

У випадку, якщо спроби реагування не дають результатів, то батьки схиляються до зміни школи.

«Всі відомі мені випадки закінчувалися переведенням в іншу школу (директори не хотіли реагувати). Матерів треба навчати, як діяти в таких ситуаціях (не просто говорити, а писати офіційні листи).» (Краків, 09.10.2023)

«Чула, що дівчинка забрала документи з технікуму через булінг і продовжила навчання в школі українській онлайн.» (Ряшів, 05.10.2023)

Також булінг збоку ровесників може стати причиною не відвідувати школу чи окремі заняття. Так одна мати дитини з інвалідністю (6 клас) боїться віддавати її в польську школу у Ряшеві саме через те, що чула про велику кількість проявів цькування дітей, а тому віддає перевагу дистанційній освіті в Україні. Ще одна респондентка повідомила, що знайома українська дівчинка, яка залишилася одна в школі після від'їзду інших українських дітей, казала, що головне ні з ким не контактувати і на гуртки не ходити, «тоді можна вижити».

Разом з тим, прояви булінгу існують і в самому українському середовищі.

«Одна мама повідомила, що її україномовну дитину цькують російськомовні українські діти.» (Краків, 03.10.2023)

У позашкільній сфері, повідомлялися про конфлікти серед дітей різних етнічних груп з України у притулку в Радимно біля Перемишля.

4.5. Доступ до української шкільної освіти

Все ще доволі значна частина учнів з України продовжує навчатися онлайн. Оцінити їхню кількість на сьогодні складно. За оцінкою УВКБ ООН на кінець 2022/2023 навчального року (майже половина дітей шкільного віку не навчалася у польській системі освіти), ймовірно продовжуючи освіту дистанційно в Україні. Із 42 дітей шкільного віку, які є членами домогосподарств опитаних, 16 мали досвід навчання дистанційно в Україні. З них, на момент проведення опитування, 3 дітей навчалася виключно в українській школі дистанційно, 9 поєднували польську стаціонарну освіту з онлайн освітою в Україні, а 4 особи покинули онлайн освіту в Україні.

Ставлення польської влади до онлайн освіти скоріше негативне.

«Потрібне більше залучення дітей у польську освіту. Ми не можемо проконтролювати якість онлайн освіти. Це також сприяє кращій інтеграції.» (Ряшів, 06.10.2023)

За спостереженнями, кількість дітей, які займаються дистанційно, зменшується з огляду на низку причин, зокрема повернення батьків в Україну, виїзд до інших країн та перехід до польської системи освіти з нового навчального року.

Діти [син 14 р., донька 16 р.] вчилися онлайн доки не пішли у польську школу. Українську програму не продовжували. (Краків, 02.10.2023)

Причини відвідування школи онлайн залежать від індивідуальних обставин. Сюди за інформацією надавачів послуг, належать наприклад небажання інтегруватися через очікуваний від'їзд.

«Поширена практика [серед тих], які не хочуть інтегруватися у польське суспільство. Трата часу. Шкода тих дітей.»(Краків, 03.10.2023)

«Частина дітей свідомо не навчається у польських школах, оскільки націлені вступати в Україну і повертатися.» (Краків, 02.10.2023)

Причинами обрання дистанційної форми навчання також є відмінності у програмі освіти (у т.ч. зарахування дітей у молодший клас у порівнянні з Україною), бажання, щоб дитина оволоділа польською мовою на достатньому для навчання рівні. Також причиною повернення до дистанційного навчання може стати булінг, якого дитина зазнала у польській школі та побоювання не скласти іспити.

«Деякі батьки вагаються з огляду на те чи не краще поки навчатися онлайн і вивчати польську мову на курсах, а вже потім віддавати дитину до польської школи. Також навчаються паралельно, що є сильним перенавантаженням для дитини.» (Краків, 03.10.2023)

«За інформацією батьків, вибір на користь онлайн освіти роблять у випадку відмінності в програмі навчання, але також через проблеми адаптації [на період вивчення польської мови] або конфліктів з однолітками.» (Краків, 10.10.2023)

«В основному, діти-підлітки обирають онлайн, адже адаптуватися до ліцейної освіти у Польщі складно. Простіше завершити навчання в Україні і вже тоді вступати в університет в Польщі.» (Перемишль, 05.09.2023)

Певна кількість дітей навчається паралельно в польській та українській школах. Батьки сумніваються, чи варто повертатися в Україну, і прагнуть, щоб їхні діти здобували дві освіти: одну онлайн в Україні, а іншу - в Польщі. Для частини батьків важливо продовжувати вивчати українську мову та історію, тоді як в Польщі такі можливості суттєво обмежені.

Оскільки не знаємо про своє подальше перебування в Польщі, дитина навчається паралельно в українській школі, щоб мати можливість скласти екзамен. (Ряшів, 05.10.2023)

Основною проблемою для таких дітей є підвищене навантаження.

«Вчиться в 10 класі в українській і польській школах, дуже важко поєднати, але поки так». (Краків, 03.10.2023)

«Батьки не скаржилися на якість онлайн-освіти, але вони скаржилися на те, що вона є складною і важкою для їхніх дітей. Діти скаржаться, що у них багато домашніх завдань, і це дуже демотивує.» (Перемишль, 01.09.2023)

Тому принаймні половина батьків таких дітей повідомили про рішення зменшити навантаження порівняно з минулим навчальним роком шляхом зміни форми навчання (напр. залишилася у суботній школі чи перейти на екстернат) або ж відмови від української школи.

На думку батьків та надавачів послуг суттєвим кроком на шляху вирішення проблеми надмірного навантаження могла б стати система зарахування предметів між Україною та Польщею, яка повноцінно ще не запрацювала, організація курсів української мови при польських школах, а також менша кількість домашніх завдань від українських вчителів.

Щодо доступу у більшості батьків нарікань нема.

«З українською освітою дуже добре, бо всі підручники в електронному варіанті.» (Ряшів, 05.10.2023)

За повідомленням надавачів послуг, є категорія людей, які не можуть продовжувати навчатися у своїй старій школі онлайн, а вимушені шукати іншу, бо така освітня послуга не надається (напр., дитина з Києва навчається у Миколаєві).

На жаль, не завжди діти мають необхідне обладнання, щоб навчатись дистанційно. За повідомленням надавачів послуг це часто спостерігається у місцях колективного розміщення, де може бути поганий інтернет, не завжди є окреме місце для навчання дітей, а діти мають у розпорядженні лише телефон, щоб слідкувати за уроком та відкривати електронний підручник. Принаймні у двох опитаних респондентів діти мали можливість навчатися виключно за допомогою смартфонів.

Щодо специфічних бар'єрів, то повідомляють про вимогу до хлопців, старше надання довідки про взяття на військовий облік.

«Недавно постала проблема, що якщо хлопець (16 р.) захоче дистанційно навчатися в українському технікумі, то від нього вимагають довідку про постановку на військовий облік.» (Краків, 03.10.2023)

4.6. Університетська освіта

З огляду на те, що молодь мало охоплена діяльністю громадських центрів, у фокус-групових дискусіях взяло участь лише троє респондентів з Кракова, які наразі навчаються у польських університетах. Решта інформації щодо вищої освіти отримана від надавачів послуг.

Загалом повідомляється, що навчається велика кількість студентів з України. Польські вищі навчальні заклади сприяли доступу українських студентів до освіти, зокрема у Кракові.

У Ягелонському університеті була започаткована спеціальна програма, завдяки якій студенти з України могли перевестися і завершити навчання у академічному році за своїми спеціальностями у квітні-серпні 2022 року. Крім того, Ягелонський університет відкрив безкоштовні мовні курси для тих, хто хотів продовжувати навчання у Польщі. Також Ягелонський університет відкрив новий напрямок (Польсько-українські відносини), де можна було навчатися українською мовою.

Важливим також є те, що навчання у Ягелонському та Педагогічному університетах Кракова для осіб зі статусом UKR – безкоштовне.

«В університети дуже легко вступити. Не всюди вимагалася здача іспитів, а лише співбесіда і подача документів (подекуди не був потрібен навіть їхній переклад). Не всі ВНЗ вимагали надання результатів ЗНО, а лише атестату.» (Краків, 09.10.2023)

Разом з тим, відзначається, що для вступу до університету українським студентам часто бракує документів про освіту, які залишилися в Україні. Проблема ускладнюється, якщо абітурієнт мешкав на окупованих територіях.

Студенти повідомили про певні проблеми із знаходженням потрібної інформації про вступ на сайтах університетів, які не завжди містять актуальну інформацію, а тому доводиться звертатися безпосередньо у деканати.

З початком 2023/2024 академічного року якоїсь спеціальної адаптаційної програми для українських студентів не було. Мова продовжує залишатися певним бар'єром.

«Мале знання мови, але не почувався серед чужих. Викладачі ставляться з розумінням» (Краків, 02.10.2023)

Усі студенти, які брали участь в опитуванні відзначили доброзичливу атмосферу збоку однокурсників та викладачів.

«Навчаюсь на міжнародних відносинах. Усі дуже доброзичливі. Були певні жарти, але я сприймаю це як, власне, жарти.» (Краків, 02.10.2023)

«Викладачка виставила, якусь мапу, де Україна була зображена без Криму. Підійшов після пари, вона вибачилася і сказала, що це якась помилка і запевнила у повній підтримці України.» (Краків, 02.10.2023)

«Коли обговорювали складні історичні питання, які потім впливали на взаємовідносини народів, ніхто з одногрупників не зачепив польсько-українських питань. Думаю, це було спеціально, з огляду на мою присутність.» (Краків, 02.10.2023)

Разом з тим, українські студенти висловили побажання щодо певних змін для покращення доступу українських громадян до польської освіти. Так, навіть, якщо ВНЗ зорієнтований на прийом українських студентів (є перекладений сайт і т.д.), польська система вступу відрізняється від української, тому українським абітурієнтам потрібні додаткові роз'яснення. Також були б корисні інтеграційні зустрічі з іншими студентами вже після початку навчання, щоб краще розуміти університетське життя. Робота відділів по роботі з іноземцями в університетах загалом нарікань не викликає, але могла б бути активнішою.

4.7. Мовні курси

Мовні курси є надзвичайно важливими інструментом інтеграції українського населення у Польщі. Попит на вивчення польської мови надзвичайно високий. У всіх локаціях представлений доволі широкий спектр безкоштовних курсів, які пропонуються гуманітарними організаціями, організаціями українців у Польщі та польськими місцевими адміністраціями. При деяких великих компаніях також відкривали мовні курси для співробітників, а університети відкривали підготовчі курси для майбутніх абітурієнтів.

Разом з тим, люди відчують проблеми із потраплянням на курси або вимушені чекати поки збереться група відповідного рівня.

«Мовних курсів багато, але не кожен вміє шукати. У нас тут [Громадський центр «Відкрите місце»] мовні курси переповнені (і польська, і англійська усіх рівнів)». (Краків, 02.10.2023)

«Намагалася безуспішно записатися на мовні курси у продовж тривалого часу і лише місяць тому вдалося потрапити в групу в центрі [ProHub].» (Ряшів, 05.10.2023)

«Дружина відвідувала курси польської, але складно було записатись через те, що не набиралась група. Мала чекати кілька місяців.» (Ряшів, 05.10.2023)

Безкоштовний характер курсів почасти не сприяє регулярному відвідуванню, що відзначають надавачі послуг.

«Мовні курси у центрі [Громадський центр «Відкрите місце»] повністю заповнені. Є інші центри, де люди позаписувалися і просто не ходять.» (Краків, 03.10.2023)

«Мовні курси доступні у великій кількості. Десь ввели вимогу регулярного відвідування, інакше - втрата місця.» (Краків, 10.10.2023)

На вивчення польської мови різними категоріям населення часто бракує часу або ж час курсів перетинається із зайнятістю. Тому серед працевлаштованого населення та матерів з малими дітьми існує великий запит на доступні онлайн курси.

Отримувачі та надавачі послуг піднімають питання недостатньої якості мовних курсів. Також більшість організацій отримали фінансування на навчання на рівні A1/A2, що не буде достатньо для добре оплачуваного працевлаштування та навчання у старшій школі чи університеті. Рівень B1/B2 доступний переважно на платних курсах, на що далеко не всі мають кошти.

«Курсів мови багато, але більшість з них дуже низької якості. Це радше розмовні клуби, які не допоможуть при працевлаштуванні.» (Краків, 09.10.2023)

«Не всі мовні курси якісні. На курсах від адміністрації праці навіть вступні іспити були з помилками» (Ряшів, 05.10.2023)

«Якісних курсів польської мови не вистачає. Якість курсів погана як для дітей, так і для дорослих. Організації намагаються допомогти в міру своїх можливостей, але групи, як правило, формуються для людей з різним рівнем знання мови. Викладачі також не завжди хороші.» (Перемишль, 01.09.2023)

Власне складнощі із самим навчанням виникають у людей літнього віку та осіб з інвалідністю. Для останніх відсутня пропозиція адаптованих курсів польської мови.

«Починала вивчати польську на курсах, але вже все забула.» (Ряшів, 06.10.2023)

Втім, найбільшою проблемою, перед якою постане більшість опитаних надавачів послуг, це брак коштів на продовження забезпечення вивчення польської мови починаючи з 2024 року.

5. Доступ до системи охорони здоров'я

5.1. Доступ до базових медичних послуг.

Особи зі статусом UKR мають доступ до тих самих безкоштовних медичних послуг, які покриваються Національним Фондом Здоров'я (NFZ) для громадян Польщі. У перші тижні після повномасштабного вторгнення (до прийняття Спеціального закону) були проблеми з доступом до послуг NFZ. Наразі, лише ті громадяни України, які з різних причин, не підпадають під тимчасовий захист не мають безкоштовного доступу до медичних послуг. Також, коли біженець влаштовується на роботу, то система NFZ розглядає таку особу, як будь-яку іншу офіційно працевлаштовану (статус UKR втрачає доцільність). І працівник, і роботодавець сплачують відповідні внески. Однак, якщо такі особи згодом втрачають роботу, то їм необхідно ставати на облік у центр зайнятості, інакше автоматичного відновлення медичного покриття вже не буде, про що люди далеко не завжди знають.

Все ж основною проблемою доступу до медичних послуг є великі черги і тривале очікування запису на прийом (за свідченням респондентів набагато довше, ніж в Україні), особливо до вузькопрофільних спеціалістів. Однак, ця проблема була присутня давно і лише посилилася із прибуттям українських біженців.

«На відміну від української системи охорони здоров'я, щоб потрапити до лікаря потрібно довго чекати, іноді - навіть роки. Записатися до лікаря неймовірно складно. Не допомагає навіть українськомовна лінія NFZ.» (Краків, 03.10.2023)

«Проблеми переважно такі самі як і у поляків: черги до спеціалістів і доступ до швидкої допомоги Люди думають, що це через їх походження, але це не так.» (Краків, 02.10.2023)

«Поки статус UKR, то [медичні послуги] безкоштовно. Але, щоб добратися до спеціаліста, то думаєш «краще вмерти, ніж лікуватися в Польщі». На прийом чекаю 4 місяці, а це може бути критично [має астму].» (Ряшів, 05.10.2023)

«Найбільшою проблемою для переміщеного населення є відмінність польської медичної системи і неможливість отримати послугу "тут і зараз"» (Перемишль, 26.09.2023)

«З тими проблемами, з якими звертаються, переважно все можна вирішити, за винятком пришвидшення термінів. Основна проблема – потрапити до лікаря.» (Перемишль, 05.09.2023)

Звичайним вирішенням проблеми спеціалістів і послуг є звернення до приватної клініки або ж поїздка в Україну, але не всі мають на це кошти або мають бажання ризикувати.

«Якщо потрапити до терапевта не складає проблеми, то доступ до вузьких спеціалістів ускладнений (від 3 місяців і більше). [...] Алерголог у знайомих - запис на 11 місяців. А не могли поїхати в Україну, бо багатодітна сім'я.» (Ряшів, 05.10.2023)

«Важко записатися до ЛОРа NFZ. Не було на 2 місяці вперед, а тому довелося іти на приватний прийом. Потім поїхали в Україну, до Львова, і все зробили.» (Краків, 03.10.2023)

«З сімейним лікарем взагалі проблем не було. Мені потрібен дитячий психіатр. Їх всього 2 безкоштовних. Мене записали на листопад на живу чергу, але треба було бути там о 5 ранку. Я не можу поїхати з дітьми о 5 ранку. Буду шукати платного. [...] До дитячого окуліста записали на наступний рік, то ми їздили до України.» (Ряшів, 05.10.2023)

«[Щодо дитини з розладом аутичного спектру] Ходимо до єдиного психіатра в Ряшеві, якій ми платимо гроші. Якщо безкоштовно, то чекати три місяці. До невролога потрапили по знайомству за 60 км від Ряшева. І той мені вже все виписав.» (Ряшів, 05.10.2023)

«Дитині [з розладом аутичного спектру] потрібна енцефалограма щопівроку (для профілактики). Отримати направлення і зробити її майже нереально. Кажуть, якщо буде

приступ, тоді будемо рятувати. [...] Повернутися з дитиною до Києва під обстріли не можемо.» (Ряшів, 05.10.2023)

Деякі приватні клініки надають можливість для осіб охоплених тимчасовим захистом, безкоштовно користуватися послугами з покриттям NFZ.

«В основному ми користувались послугами приватної клініки Luxmed і досить часто, оскільки дитина часто хворіє. Але в цій клініці приймають про NFZ і грошей не брали. Єдине за що платили - за ліки. Також користувались послугами іншої клініки з україномовними лікарями – дуже задоволені, але там треба було чекати (десь тиждень).» (Ряшів, 05.10.2023)

Разом з тим, не всі медичні послуги покриваються NFZ. Таким чином, тимчасовий захист дає безкоштовний доступ до базових послуг, але не дає доступу до послуг з реабілітації, санаторного лікування тощо. Це є викликом для людей старшого віку, безробітних і осіб у складній фінансовій ситуації.

«В мене були ситуації, коли відмовляли у прийомі лікарів і казали, що ці лікарі доступні лише тим, хто працює. Консультувалася з іншими дівчатами і багато хто мені сказав, що ніби на початку повномасштабної війни можна було стати на облік до лікаря, а зараз це тільки ті, хто офіційно працевлаштований.» (Краків, 03.10.2023)

«Також мені сказали, що до певного лікаря я можу піти тільки, якщо я працюю, а зі статусом UKR не можу.» (Краків, 03.10.2023)

Респонденти також повідомляли про проблеми з доступом до невідкладної медичної допомоги (т.зв. SOR).

«Довелося провести 5 годин в SOR в неділю з дитиною з Лего у вусі.» (Краків, 03.10.2023)

«Після 6 годин в SOR заскучала за «корупційною медициною в Україні». Але в плані медицини потім все зробили як треба. Загалом претензій нема.» (Краків, 04.10.2023)

«Що стосується невідкладної допомоги, то машина швидкої допомоги не приїде, якщо вони знають, що це притулок [у Радимно]. Тому, якщо є мешканці, які потребують невідкладної допомоги та втручання, вони повинні самі йти до лікарні.» (Перемишль, 01.09.2023)

У переважній більшості випадків нарікань на якість наданих послуг немає і люди висловлюють вдячність польським лікарям. Також переміщені особи активно користуються різноманітними програмами, які дозволяють проходити безкоштовні обстеження і компенсувати вартість рецептурних ліків. Багато людей у особливо важких станах отримали фахову допомогу. Окрему увагу, заслуговує надання допомоги з онкологічними захворюваннями.

«Єдина проблема це те, що треба дуже довго чекати. Але якщо вже потрапляєш до спеціаліста, то отримуєш усі послуги, якими може користуватися польський громадянин.» (Краків, 09.10.2023)

«Зробила дві операції на очах. Дуже задоволена ставленням та наданими послугами. Допомога дуже кваліфікована.» (Краків, 03.10.2023)

«Багато українців отримали допомогу, на яку в Україні не могли розраховувати, наприклад, безкоштовні трансплантації чи операції на серці.» (Краків, 03.10.2023)

«Багато людей з онкологічними хворобами. Вони знають про наявність фахової медичної допомоги тут, в Польщі. Наразі маємо одну пані, які допомагаємо відвозити на хіміотерапію.» (Перемишль, 05.09.2023)

Для більшості українців потреба спілкування польською мовою є вагомою перешкодою. Часом мовне питання набуває доволі гострих форм.

Всі палки в колеса вставляють в реєстратурі. Дитина була хвора, рвала, ротавірус був в грубій формі і в мене дитина була на руках, а медсестра не пускала до лікаря і казала "Розмовляйте по польськи". (Краків, 03.10.2023)

«Є лікарі, які спілкуються англійською, але незнання польської мови створює труднощі.» (Краків, 03.10.2023)

Виходом є пошук україно- чи російськомовних лікарів, звернення до родичів та знайомих, які володіють польською мовою, або ж електронні перекладачі. Також часто звертаються за перекладацькою допомогою до волонтерів або центрів надання допомоги біженцям (супровід або по телефону), хоча кількість такої допомоги зменшилася від початку кризи.

«Якщо йду на прийом до польського лікаря, то попередньо готуються, використовую Google перекладач або запитують [про допомогу] в центрі [ProHub]. Якщо ставлення лікаря нормальне, то вирішення питання не є проблемою.» (Ряшів, 05.10.2023)

«Ходжу з донькою [до лікаря], але та не все розуміє.» (Краків, 03.10.2023)

«Раніше були волонтери, зараз знаю одного чоловіка, який надає такі послуги [перекладацького супроводу] в окремих випадках. Треба шукати знайомих, які б супроводжували до лікаря.» (Краків, 03.10.2023)

Певним бар'єром є інша система діагностики та підхід до лікування певних захворювань, наприклад, неврологічних. Так, на думку, матерів дітей з порушеннями аутичного спектру, у Польщі лікарі схильні прописувати дуже важкі препарати. У Радимно, лікар загальної практики, який відвідує притулок, виписав людині з високим кров'яним тиском сильні заспокійливі препарати, що в Україні вважалося б небезпечним. Також, у випадку важких захворювань, не зважаючи на наявність висновків українських лікарів, пацієнтам доводиться підтверджувати свій діагноз відповідно до польських медичних протоколів з проходженням усіх обстежень та лабораторних досліджень.

Не останню роль серед бар'єрів відіграє і людський фактор.

«[в приватній клініці, яка позиціонувала себе, що надає безкоштовні послуги для українців] Лікар в кінці прийому заявив, що ви ж розумієте, що нам за вас менше платять і не треба сюди постійно приходити [хоч це був перший візит].» (Краків, 03.10.2023)

«Гінеколог сказав, що українці, які приходять по NFZ вже набридли. Не поставив діагноз і не перенаправив до онколога.» (Краків, 03.10.2023)

«Лікар під час обходу в лікарні сказала "В Україні нема війни. Це все в телевізорі підфарбовано". Була обізнана на українців, що займають місця. Видала діагноз, що проблеми взагалі нема, хоча інше обстеження показує серйозну проблему [онкологія]». (Ряшів, 05.10.2023)

Респондентка із сільської місцевості повідомила про проблемність отримання медичних послуг за місцем проживання

«У селі лікарів нема. Якщо нема машини, то треба просити когось, щоб завіз у сусіднє село.» (Ряшів, 05.10.2023)

Якщо доводиться користуватися платними медичними послугами, то для багатьох осіб їхня вартість є високою (вище, ніж в Україні).

«Користувались в Ряшеві послугами стоматолога. Послуги, ніби, якісні, але дуже дорого.» (Ряшів, 05.10.2023)

Надавачі послуг інформують, що вразливі групи (пенсіонери, люди з інвалідністю) не мають достатнього покриття коштів на ліки за рецептами, а фінансування державних програм не вистачає.

Медична документація з України (висновки лікарів, довідки про щеплення тощо) в цілому приймається до уваги польськими лікарями. Проблемним питанням тут є її переклад, вартість якого не завжди є доступною, особливо якщо була необхідність у сертифікованому перекладі.

«Була проблема з довідками про щеплення, які виписувалися [українськими лікарями] вручну, і які польські перекладачі не хотіли брати в роботу.» (Краків, 02.10.2023)

«Щеплення просять перекласти польською мовою. Були випадки, що батьки не хотіли робити обов'язкових щеплень.» (Краків, 10.10.2023)

«Люди дуже сильно залежать від перекладу, особливо перекладу українських документів з діагнозом. Пенсіонери не можуть собі дозволити вартість перекладу.» (Ряшів, 29.09.2023)

Придбати ліки за українськими рецептами не можна, але можна було відносно легко отримати відповідний польський рецепт (навіть безкоштовний) на більшість ліків за винятком певних видів (напр. психотропних препаратів) за умов наявності їх аналогів у Польщі. Наразі, у більшості випадків, люди привозять ліки з України.

Певні проблеми також виникають з отримання польських медичних документів, передусім через тривалість процедур.

«[Притулок у Радимно] Дитина з аутизмом мала їхати на реабілітацію в Україну. Потрібно було підготувати необхідні документи. Процес підготовки документів у Польщі дуже довгий. Проблема в системі. Це не залежить від того, чи людина українець, чи поляк.» (Перемишль, 01.10.2023)

Окрім однієї особи, яка вже тривалий час проживає у Польщі, ніхто з респондентів не знає про Хартію прав пацієнтів у Польщі та процедуру подачі скарги у випадку отримання незадовільних медичних послуг.

Серед респондентів існує добре ідентифікований запит на участь у курсах першої медичної допомоги.

5.2. Доступ до послуг з підтримання вагітності та народження

Двоє респонденток народжували в Польщі (одна – ще до початку широкомасштабної війни). Жодних проблем із наданням медичних послуг не відзначили.

«Народжувала меншу в Польщі – дуже задоволена. Ми такого в Україні не бачили, хоча жили під Києвом. В «роддомі» враження було, що я на курорті.» (Ряшів, 05.10.2023)

Більшість надавачів послуг також не відзначили якихось спеціальних проблем, якщо послуги покривалися NFZ.

«Жінки задоволені. Проблеми [виникають] на етапі отримання українського свідоцтва про народження.» (Краків, 09.10.2023)

«Статус UKR дає можливість безкоштовно перебувати у пологовому до 3-х днів. Були випадки, якщо були ускладнення і залишалися на більший термін, то приходили великі рахунки.» (Краків, 03.10.2023)

За спостереженнями вагітні жінки перетинають кордон в обидві сторони, однак, більшість з них народжували в Польщі (окрім територій навколо Перемишля). Рішення щодо народження в Україні може зумовлюватися прив'язаністю до певних лікарів, бажанням отримувати послуги зрозумілою мовою, пришвидшенням юридичних процедур та оформлення документів, а також відмінністю певних медичних процедур.

«Нарікань збоку тих жінок, які народжували в Польщі не було, були задоволені послугами. У той же час більшість надавала перевагу виїжджати на народження до України і вже з дитиною

повертатися до Польщі [через бажання отримувати послуги українською мовою]». (Перемишль, 26.09.2023)

«Майже не зустрічала жінок, які б виїжджали в Україну. Був випадок, коли жінка народжувала третю дитину, то спеціально їхала в Україну [щоб оформити виїзд чоловіка].» (Краків, 02.10.2023)

«Можливо хтось їде в Україну, бо бояться, що в Польщі рятують дитину, а не маму. Або ж хочуть чути навколо українську мову.» (Краків, 09.10.2023)

«Є випадки виїзду до України для народження дитини у знайомій обстановці із українськими лікарями і вироблення документів [щоб не чекати в консульстві]» (Краків, 03.10.2023).

Участь української медицини все ж помітна, бо багато вагітних приїжджає до Польщі вже на пізніх строках (виключно для народження), а до цього їх ведуть українські лікарі. Також жінки шукають альтернативної думки у лікаря з України, якого знають і якому довіряють.

У Кракові діє Сімейний пологовий центр KOALA, який започаткував спеціальну програму для допомоги українським жінкам з пологами. Завдяки центру KOALA українські жінки отримали доступу до безкоштовної програми підготовки до пологів (szkola rodzenia), яка, за звичайних умов, не покривається NFZ. Оскільки для багатьох жінок існують мовні бар'єри у Центрі найняли україномовних педіатра та гінеколога. Саме сюди перенаправляють вагітних з України інші гуманітарні організації.

Щодо доступу до контрацептивів і абортів у Польщі, то ні респонденти, ні надавачі послуг не мали відповідного досвіду. Повідомляється, що контрацепційні засоби відносно дорогі та доступні лише на підставі рецептів, а тому спочатку треба відвідати лікаря.

5.3. Процедура підтвердження інвалідності в Польщі

За інформацією від надавачів послуг процедура підтвердження інвалідності є чи не найбільшим викликом діяльності гуманітарних організацій, які займаються підтримкою вразливих груп українських біженців у Польщі. У дослідженні взяло участь принаймні 10 осіб з інвалідністю, ще принаймні п'ятеро мали досвід оформлення інвалідності у членів їхніх домогосподарств у Польщі. Переважно люди прагнуть підтвердити інвалідність у Польщі, щоб отримати досвід до певних пільг. Система соціального захисту в Польщі побудована таким чином, що переважно потрібне саме польська посвідка інвалідності (напр. звільнення від оплати в центрі колективного проживання після 120 днів перебування; різного роду виплати). Разом з тим, за програмою виплат за надання житла для біженців з України (т.зв. «програма 40+») можна продовжувати отримання виплат за перебування осіб з інвалідністю 1-ої та 2-ої груп після 120 днів на підставі українського посвідчення.

Часом літні люди, які не мали статусу особи з інвалідністю в Україні, намагаються оформити інвалідність в Польщі, щоб мати додаткове джерело доходів, але їм, як правило, відмовляють. Разом з тим, деякі люди свідомо не переоформляють інвалідність.

«В дитини інвалідність в Україні, в Польщі наполягають на переоформленні на польську. Не хочу робити, бо постійно "у чемоданному настрої".» (Ряшів, 05.10.2023)

Між Україною та Польщею відсутній договір про взаємовизнання інвалідності. Якщо йдеться про підтвердження інвалідності, як і у випадку з окремими важкими захворюваннями, то дається ознаки відмінності польської та української систем соціального захисту і діагнозів. Станом на сьогодні довідки (рішення) про інвалідність для громадян України видаються за тими ж правилами, що і для громадян Польщі.

Інвалідність [очі] взяли до уваги, але оформлювала по новому. [...] На відміну від України тепер не треба щопівроку проліковуватися і підтвержувати інвалідність. (Краків, 03.10.2023)

Підтвердження статусу для осіб з України є безкоштовним, але потрібно докласти сертифікований переклад, що зумовлює значні витрати для людей, більшість з яких належать до вразливих груп населення.

Одна респондентка з Кракова має інвалідність пов'язану з зором та мобільністю. За її повідомленням, в Польщі підтвердити свій статус їй не вдалося, оскільки немає можливості потрапити до лікаря, який міг би підтвердити діагноз. Окрім того, переклад документів є занадто дорогим (50 злотих за сторінку) і їй бракує коштів.

Також сама процедура отримання рішення про інвалідність або ступінь інвалідності займає від місяця і більше (з практики надавачів послуг – щонайменше 4-5 місяців), що викликає незрозуміння українців.

«Підтвердження інвалідності займає десь півроку - 8 місяців, тривалий процес [у т.ч. призначення виплат]. Якщо людина старша, то дуже важко впоратися з цим усім.» (Краків, 09.10.2023)

Втім, варто розуміти, що польська система соціального захисту не могла бути готовою до майже одночасного прибуття такої кількості нових осіб з інвалідністю.

«Польща не була готова до такого напливу людей з інвалідністю.» (Краків, 10.10.2023)

Певні проблеми з подачею документів відчувають особи, які в'їхали на територію Польщі за внутрішніми паспортами.

«Також складно, коли людина немає закордонного паспорту, через те, що всюди потрібна транслітерація імені латинськими літерами. Також всюди необхідно вводити термін закінчення дії документу, а якщо в людини є тільки український внутрішній паспорт-книжечка, то цю інформацію неможливо ввести.» (Ряшів, 29.09.2023)

Брак взаємовизнання документів щодо інвалідності стає проблемою для дорослих чоловіків в умовах режиму воєнного часу.

Одна особа повідомила про проблеми перетину українського кордону у сторону Польщі повнолітнім внуком, який має оформлену інвалідність у Польщі (через брак мобільності). Українські прикордонники не влаштувала польська посвідка з перекладом і вони вимагали український документ, який був відсутній. В Україні, за словами респондентки, в оформленні інвалідності їм відмовили, бо внук постійно мешкав з матір'ю у Польщі.

5.4. Доступ до українських медичних послуг

Принаймні третина опитаних підтвердила, що мали досвід відвідання України з метою отримання медичних послуг, отримання онлайн консультації українських лікарів або ввезення ліків з України. Переважна більшість респондентів та надавачів послуг підтвердили велику поширеність цієї практики.

«Дуже поширена практика, навіть наші співробітники їздять. Тут питання не кращої медицини, а скоріше прив'язаності і лікарів, які знають історію хвороби.» (Краків, 03.10.2023)

«Не рідкість. Звертаються щодо юридичної підтримки для перетину кордону на понад 30 днів для проходження лікування в Україні, щоб не втратити статус UKR.» (Краків, 03.10.2023)

«Якщо послуги дорогі, то є розуміння, що варто з'їздити до Львова» (Краків, 10.10.2023)

«Ті, хто може – їдуть до Львова на прийом до лікарів. (Перемисьль, 01.09.2023)

«Досить часто користуються і консультуються з лікарями з України. До України їздять лікуватись, особливо коли потрібне хірургічне втручання. Якщо потрібен спеціаліст загального

профілю то, зазвичай, користуються послугами в Польщі, якщо вузького профілю – їздять до України.» (Ряшів, 05.10.2023)

Через віддаленість кордону, візити до України з медичною метою не такі поширені серед респондентів у Кракові, як у інших місцевостях (хоча підтримання контактів онлайн з українськими лікарями відбувається регулярно). Не користуються послугами української медицини пенсіонери, які не є вихідцями із Західної України, та студенти ("зуби - зробимо, а потім не виїдемо").

Зі своїми сімейними лікарями контактують з «дрібних» питань та з питань підтвердження вакцинації. Не рідкістю є звернення до педіатрів, відстеження хронічних хворіб та онлайн консультації з психотерапевтами. З українськими лікарями контактують навіть, якщо ті наразі перебувають в інших країнах («маю хороших лікарів, які виїхали до Німеччини»).

Найбільшою популярністю користуються стоматологічні послуги, які є значно доступніші та дешевші.

«Зуби всі лікують в Ужгороді і Львові.» (Краків, 02.10.2023)

«Типовим є відвідання українських дантистів, які надають суттєво дешевші послуги без необхідності тривалого очікування.» (Перемишль, 05.09.2023)

«Їздили до Львова провідати маму, а за нагоди вирішити питання з дантистом і ЛОРом.» (Краків, 03.10.2023)

«Вже якісь тури стоматологічні. Це все через тривале очікування спеціалістів.» (Краків, 09.10.2023)

Поряд з цим звертаються до широкого кола інших спеціалістів, а також проходять обстеження

«Завтра я їду в Україну на медичний туризм, бо в мене є хронічні проблеми зі здоров'ям. В мене є новоутворення в тілі, які треба відслідковувати.» (Краків, 03.10.2023)

« Жінки їздять за послугами гінеколога і здати аналізи. Бувало, що екстренно вивозили дитину у важких станах до педіатра, бо тут "не справлялися".» (Краків, 02.10.2023)

«Коли мова йде про психіатрів, людям доводиться їхати в Україну, щоб відвідати їх.» (Перемишль, 01.09.2023)

«Близькість кордону дозволяє не лише користатися з телемедицини, а й особисто їздити безпосередньо на прийом до українських лікарів. Цим користується і польське населення.» (Перемишль, 05.09.2023)

«До дитячого окуліста записали на наступний рік, то ми їздили до України.» (Ряшів, 05.10.2023)

Разом з тим, респонденти і надавачі послуг відзначають, що у випадку онкології люди намагаються виїхати до Польщі.

«Якщо потрібні операції, онкологічна підтримка- навпаки, їдуть в Польщу.» (Краків, 09.10.2023)

З огляду на різні медичні протоколи, відмінності відпуску ліків за рецептами, а також на вартість медикаментів у Польщі, практика привезення ліків з України є вкрай поширеною.

«Препаратів, які дитина приймає, в Польщі нема. Доводиться привозити.» (Ряшів, 05.10.2023)

«Люди доволі часто перетинають кордон, щоб купити ліки в Україні.» (Перемишль, 26.09.2023)

«Всі замовляють ліки через служби доставки з України» (Перемишль, 01.09.2023)

5.5. Доступ до психологічних послуг

Війна і перебування за кордоном багато в чому змінило ставлення українського населення до отримання психологічної допомоги. Велика частина респондентів із числа переміщеного населення отримувало таку допомогу особисто або онлайн.

Переважна більшість респондентів переконана, що пропозиції психологічних послуг на сьогодні достатньо у всіх місцевостях. Однак, частина таких проектів зупиняється або не має впевненості у майбутньому фінансуванні.

«З психологічною підтримкою зараз проблем немає, але більшість проектів в Кракові має підтвержене фінансування лише до кінця року і проблема може виникнути. Потік великий. У мене запис на 3 тижні, у дитячого психолога – на 2-2,5 тижні, всі 20 психологів Zustricz з центру на вул. Крулевській задіяні. Запит на психолога високий, з початком школи – збільшився суттєво запит на дитячого психолога.» (Краків, 02.10.2023)

«На початку було багато психологів у всіх організаціях, однак жінки, переважно, не були готові для проходження терапії. Наразі спостерігається зворотна ситуація, коли жінки готові іти на контакт, але обсяги коштів на ці цілі суттєво менші.» (Краків, 04.10.2023)

«Щодо психологічної допомоги, то нарешті люди зрозуміли її необхідність, особливо для дітей. Є затребуваність, але ще не повсюдно є відповідальність [відмінюють зустрічі перед самим часом домовленого візиту і т.д.]. Також не всюди ще є фінансування на тому самому рівні, як раніше.» (Краків, 10.10.2023)

«Ходила до психолога до іншої фундації, але там зупинилося фінансування. Але проблем з доступом нема.» (Краків, 03.10.2023)

Більшість респондентів відзначають, що психологічна допомога для біженців з України має продовжуватись. Відзначалася потреба в україномовних психологах для дітей та психіатрах для дорослих. Також висловлювалася потреба в психологах, які б спеціалізувалися на військових і на дружинах військових.

6. Питання безпеки

6.1. Загальна оцінка рівня безпеки

Пошук безпечного місця проживання був основною причиною для українців покинути Україну. Багато з них зупинило свій вибір на Польщі, яка на їхню думку пропонувала високий рівень безпеки та була культурно і ментально близькою державою.

Питання безпеки були тими, де учасники фокус-групових дискусій та індивідуальних інтерв'ю висловлювалися дуже активно. Загальне відчуття безпеки більшості опитаних переміщених осіб в Польщі залишається переважно на високому рівні.

«Ідеально. Не звертаю уваги на дрібниці та нюанси, бо такі є повсюдно. А так, відчуття набагато краще, ніж дома [у т.ч. безпека і поведінка водіїв на дорозі].» (Краків, 04.10.2023)

«Відчувають себе безпечно. Конкретних прикладів нема, можна лише здогадуватися.» (Перемишль, 05.09.2023)

«Ряшів місто спокійне, багато поліції. Дуже комфортно. Це місто для всіх, для будь-якої вікової категорії.» (Краків, 05.10.2023)

«Найперше, що ми відчули в Польщі – це безпека. Безпека на вулиці, безпека в лікарні.» (Ряшів, 06.10.2023)

Домінуючим переконанням надавачів послуг рівень безпеки українців у Польщі також є переважно на високому рівні, хоча відзначають наявність конфліктів.

«Загалом оцінюю рівень безпеки як добрий. Насильство є всюди, але, на щастя, це якийсь малий відсоток. Загалом Польща є безпечною країною для українців.» (Краків, 03.10.2023)

«В цілому добре. Але якихось окремих ситуацій не уникнути. Повсюдної дискримінації нема, але є люди, які висловлюють певні претензії або проявляють злість.» (Краків, 03.10.2023)

«Вважаю, що все залежить від міста. Краків - це культурна столиця Польщі, яке заробляє завдяки туризму і тут звикли, що в центрі міста важко почути польську мову. Конфлікти можуть бути, але до нас за допомогою не зверталися, але новини читаємо. Знаю, що поліція втручається. У кожній ситуації варто розбиратися окремо.» (Краків, 10.10.2023)

«Думаю, дуже високо. Чуємо вдячність людей.» (Перемишль, 05.10.2023)

Втім, дуже помітним є зростання напруження між поляками та українцями за останні півроку, особливо перед парламентськими виборами у Польщі. Навіть, якщо індивідуально не було жодних випадків, люди відчують напругу після прочитання новин та спілкування з іншими українцями.

«Ненависть збільшилась з зерновою угодою. Дуже багато агресивної поведінки, особливо в адміністраціях.» (Краків, 03.10.2023)

«Особисте відчуття нічого такого. Але після прослуховування новин та Інтернету чоловік каже не говорити українською в публічних місцях. Закрадається внутрішній страх. Зрозуміла, що не всі поляки є добродушні. Намагаюся не розмовляти в транспорті українською. У той же час, волонтери, поляки в яких проживаємо, з якими працюємо – чудові люди.» (Краків, 03.10.2023)

«Більшість адекватних людей, але все більше неадекватних [через пропаганду і вибори]. Часом є зверхнє ставлення до українців.» (Краків, 03.10.2023)

«Якщо читаєш новини, то починаєш хвилюватись. Ряшів є одним з міст, де найбільше українців, дуже багато українців - так що невдоволення місцевого населення можна зрозуміти. Наша сім'я поки ні з чим поганим не стикалась.» (Ряшів, 05.10.2023)

«Чекаю цього 15 жовтня, хто виграє ці вибори і чи їхати з Польщі [троє інших учасників фокус-групи погоджується]» (Ряшів, 05.10.2023)

«Все частіше чуємо "Польща – для поляків", відчуття безпеки вже не те, що було на початку» (Ряшів, 05.10.2023)

Такі ж оцінки присутні і у відповідях надавачів послуг.

«Стало дуже багато агресії. Люди стали більш агресивні. Поляки втомились вже від українців» (Краків, 29.09.2023)

«Чим далі, тим безпеки менше. Навіть попередньої ночі було побиття українців в Кракові, поліція просить свідків звертатися. Перед виборами ситуація погіршується. [...] Особисто я і моя родина почуваеться в безпеці.» (Краків, 09.10.2023)

Випадків фізичного насильства з респондентами чи їх близькими не траплялося. Відсутність поширення фізичного насильства підтверджують і надавачі послуг.

«Відкритого насилля немає. Найчастіше виявлення агресії – вербальне, але воно є проявом індивідуальної поведінки, радше ніж якимось загальним трендом» (Ряшів, 29.09.2023)

Одна респондентка з Перемишля зазначила, що за рекомендаціями місцевих жителів вона не відвідує публічні заходи. Їй розповіли, що були випадки, коли, почувши, що хтось розмовляє українською мовою, деякі члени приймаючої громади могли жорстоко побити українців. Ситуація в місті була досить напруженою і до широкомасштабного вторгнення, а зараз вона ще більше погіршилася.

Поряд з цим є повідомлення про пошкодження майна (найчастіше автомобілів з українською реєстрацією). У порівнянні з іншими місцевостями відносно більше таких повідомлень з Ряшева.

«Нам поцарапали машину, оскільки вона була на українських номерах. Те саме сталося з нашими друзями - ключами поцарапали машину. Також було, що нам висипали попільничку на вікно. Я чула, що таких ситуацій багато. Не відчуваю себе у безпеці загалом.» (Краків, 03.10.2023)

«Чули, що тут в Ряшеві пробили колесо на машині з українськими номерами» (Ряшів, 05.10.2023)

«Відчуття безпеки вже не те, що було на початку. Пошкоджують машини на українській реєстрації і клеять перекреслений портрет Бандери.» (Ряшів, 05.10.2023)

Респонденти повідомили про широке розповсюдження мови ненависті, образ і вербальних погроз за національною ознакою. Порівняно з Краковом та Варшавою суттєво частіше про такі випадки повідомляли переміщені особи, які мешкають у Ряшеві.

«Йшли з колегою по вулиці і розмовляли українською. Накинувся поляк 50-60 років з нецензурною лайкою, щоб забиралися в Україну, бо Польща – для поляків.» (Краків, 02.10.2023)

«Був випадок, коли спитала адресу у старшої жінки, а та плюнула в ноги і сказала, що ми вас ненавидимо.» (Краків, 03.10.2023)

«Старша пані почувши розмову українською на зупинці, заявила, що "ви в Польщі повинні говорити польською мовою, щоб ми розуміли про що йдеться". У польському суспільстві відсутня толерантність. Не уявляю такої ситуації у нас в Одесі.» (Ряшів, 05.10.2023)

«Я з Київської області, ми з чоловіком говоримо кожен на своїй мові, діти - двомовні. З тим чим стикаємося тут просто не вкладається в якісь розумні рамки. Ми ж нічого поганого не робимо.» (Ряшів, 05.10.2023)

«На вулиці боюся говорити при інших людях українською - замовкаю. Кажуть, що не варто ходити у вечірній час. Поляки все більше зляться через виплати для українців [називають «туристами»], заявляють, що українки приїжджають за польськими чоловіками. [...] Часто старші жінки на дитячих майданчиках відпускають образливі коментарі щодо українських дітей [напр. "українські діти - дурні"]. [...] Чіпляються до чоловіка, чому він тут. [...] Кожен другий заявляє "Львів - це польське місто!" (Ряшів, 05.10.2023)

«Ситуацій погроз не було. Я була свідком, коли в автобусі трапилась агресія до дівчат, які розмовляли українською мовою. Можливо цей накал пов'язаний з виборами.» (Ряшів, 05.10.2023)

Українське походження загострює побутові конфлікти і інші види мови ненависті (зокрема до вразливих груп.)

«Зустрічаємо агресію. Негативно реагують на аутичну дитину [рослий хлопець, 13 років], яка ще й розмовляє російською мовою [самі з Харкова]. Дитина любить знімати короткі відео на телефон і постійно натикаються на агресію перехожих та водіїв, особливо як розуміють що це українці [бо не розмовляють польською]. Не звертають увагу на те, що це "особлива" дитина. [...] Я 9 місяців прожила у війні і приїхала сюди не від хорошого життя і не за чужими чоловіками, і за що я маю на вулиці чути від чоловіків, що я "к...а" [плаче]» (Ряшів, 05.10.2023)

«У школі підійшов один поляк, думав, що я теж полька, і почав казати, що "понаїхали українці і в туалеті поналивали води і понакидали туалетний папір". Спеціально перепитала вчителів і ті запевнили, що так було завжди.» (Ряшів, 05.10.2023)

«Жінка зайшла на дитячий майданчик і почала все фотографувати. Я спиталася навіщо вона це робить. У відповідь вона мені заявила, що "понаїжджали українці і качають свої права". Найцікавіше те, що потім побачила її фото на виборчому плакаті.» (Ряшів, 05.10.2023)

Об'єктами вербальних погроз і мови ненависті стають переважно незахищені верстви населення.

«Чим вразливіша група, чим фінансове становище гірше - тим гірша безпекова ситуація.» (Краків, 09.10.2023)

Джерелом підвищеної небезпеки, що стосується незадоволення та висловлення погроз, є переважно фінансово неблагополучні групи польського населення, люди старшого покоління та політично маргіналізовані групи.

«"Незахищені" групи населення вважають, що українці відбирають їхню роботу. Треба проводити відповідну роз'яснювальну роботу з цими групами.» (Краків, 02.10.2023)

«Як правило, люди з вищою освітою ставляться дуже прихильно [розуміють, що "ми - наступні"], а є недалеко люди, яким не подобається присутність українців як така [«Польща - для поляків»].» (Краків, 05.10.2023)

Окремі представники українського населення в Польщі теж є джерелом небезпеки для польського населення та своїх співгромадян.

«Біженці теж по різному себе ведуть. У багатьох випадках треба виховувати саме біженців.» (Краків, 02.10.2023)

«Деякі українці себе жаливо поведуть. Вони мають розуміти, що вони тут в гостях. Якщо агресія і трапляється, то про неї не повідомляють.» (Краків, 29.09.2023)

«Підлітки найчастіше наражаються на hate speech, хоча є випадки коли вони самі провокують і зачіпають поляків (не всі адекватні).» (Краків, 02.10.2023)

Реагування на словесну агресію може набувати різноманітних форм.

«Був випадок в таксі, коли таксист причепився до того, що я українка і що я тут роблю. Написала скаргу [в службу підтримки] [...] Вибачилися і сказали, що більше він вас возити не буде.» (Ряшів, 05.10.2023)

«Зустрічалася особисто кілька разів. Кричали в слід "українці - геть з Польщі!" Зараз вже реагую сміливіше - починаю знімати на телефон і говорю, що звернуся в поліцію, одразу все припиняється.» (Краків, 02.10.2023)

Хоча переважна більшість декларує готовність звертатися до правоохоронних органів у випадку агресії, однак, лише одна переміщена особа з опитаних зверталася до поліції (з приводу потенційного викрадення персональних даних). Кілька осіб вважало, що польська поліція має тенденцію ховати такі справи «під килим» або буде на стороні поляків, а тому звертатися немає особливого сенсу. Надавачі послуг підтверджують цю тенденцію і не мають багато кейсів подібних звернень, хоча в цілому відзначають, що поліція швидко реагує на випадки насильства.

Разом з тим, є кілька випадків реагування польського населення, правоохоронців та посадових осіб.

«На знайомих накинута лайкою старші жінки. Поруч проходив співробітник "стражи мейскей" [міської сторожі] і втрутився на стороні українок.» (Краків, 02.10.2023)

«Їхали у трамваї. Чоловік на підпитуку почув, що розмовляємо українською і російською і почав возмуватися. Кричав "ми вас тут кормимо" і що він тільки не кричав аж поки водій не зупинив трамвай і вигнав чоловіка.» (Краків, 04.10.2023)

За повідомленням надавачів послуг зростає напруга між мешканцями колективних місць проживання. Прояви конфліктів всередині української громади в притулках мають переважно вербальну, а не фізичну форму.

«Усередині української громади у Радимно є серйозні конфлікти між мешканцями із Західної України та зі Східної України [Бахмут, Маріуполь]. Керівники колективних місць намагалися вирішити конфлікт, але вони були досить упередженими через явний фаворитизм. Ситуація і раніше була напруженою. У Перемишлі майже немає людей зі сходу України.» (Перемишль, 01.09.2023)

6.2. Домашнє насильство, насильство над дітьми, торгівля людьми та експлуатація

Окрім однієї переміщеної особи, більшість опитаних не знає нічого про процедуру «блакитної карти». Люди не виключають, що ситуації домашнього насильства чи насильства над дітьми з боку чи щодо громадян України є, але не зустрічаються з ними особисто за винятком одного випадку.

«Коли мешкали на Коруланкі [колективне місце проживання на 600 осіб] був чоловік [...], який загрозово поведився щодо дружини і дітей. [...] Жінка заявила на нього в поліцію, а сама поїхала до Варшави. [...] Щодо нього відкрили слідчі дії і він тепер безвиїзний.» (Краків, 03.10.2023)

Надавачі послуг мають дещо більше інформації про випадки домашнього насильства між громадянами України.

«Знаю випадок від колеги, з втручанням соціальної служби і поліції [«абюзера» вилучено із сім'ї]». (Краків, 02.10.2023)

«Звертаються з такими проблемами до психолога. В останні місяці домашнє насильство і суїцидальні настрої у молоді це те з чим часто звертаються в останні місяці до наших психологів.» (Краків, 03.10.2023)

«Випадок домашнього насильства був (без "блакитної карти"). Старша дитина "пресувала" маму і змусила її виїхати з квартири.» (Краків, 03.10.2023)

«Коли в українській родині є чоловік, то польські власники повідомляють про випадки пияцтва і сварок, криків.» (Перемишль, 05.09.2023)

Для деяких жінок виїзд до Польщі став нагодою втекти від домашнього насильства, з яким вони стикалися в Україні з боку своїх чоловіків.

«З розмов з клієнтами знаю, що війна стала нагодою для кількох жінок втекти від домашнього насильства в Україні [з боку чоловіка-алкоголіка]. (Краків, 02.10.2023)

«Відмічаються випадки, коли жінки покидали аб'юзерів в Україні і виїжджали до Польщі та інших країн. Деякі чоловіки приїжджали розшукувати жінок і навіть заявляли в поліцію про їхню пропажу.» (Перемишль 26.09.2023)

Разом з тим відмічаються випадки, коли кривдником в домашньому насильстві виступали громадяни Польщі.

«Недавно був випадок побиття української жінки поляком, у якого вона мешкала з дитиною. Допомогали їй виїхати на іншу квартиру. В іншому випадку, в хостелі, польський власник у стані сп'яніння штовхнув мешканку-українку, але поліція відмовилася приймати заяву. Звернулися до волонтерів, які допомогли правильно скласти заяву, яку поліція прийняла, а дівчину з подругою відселили. Між українцями про такі випадки не повідомляли (хоча можуть бути).» (Краків, 09.10.2010)

Кейси насильства над дітьми за участю громадян України трапляються частіше. У практиці надавачів послуг повідомлялося про випадки пияцтва матерів, які залишали дітей самих, а соціальна служба забирала таких дітей. Відмічаються нерегулярні випадки насильства над дітьми (ляпаси), переважно, коли «у матерів здають нерви». Був також один випадок, коли мати покінчила життя самогубством.

«Таких кейсів є, власне, багато. Польська система доволі рестрикційна. Багато звернень з приводу втрати або обмеження батьківських прав на різних підставах. Від алкоголізму до насильства над дітьми. [...]Консульство демонструвало брак реагування у таких справах, залишаючи все польській владі.» (Краків, 05.10.2023)

«Чув про два випадки, коли сусіди викликали поліцію, коли батьки голосно кричали на дитину чи застосовували силу.» (Краків, 10.10.2023)

«Під час роботи в TESCO були випадки, коли матері (через загальний стрес) кричали на дітей.» (Перемишль, 26.09.2023)

Не у всіх випадках підозри щодо насильства над дітьми воно мало місце.

«Були випадки, коли поляки викликали поліцію через те, що високочутлива дитина кричала чи плакала упродовж тривалого часу. Але в тих ситуаціях з'ясовувалося, що батьки непричетні. Єдине, що ставили на соціальний облік, але без подальших дій.» (Краків, 02.10.2023)

Польські надавачі послуг відзначали певні відмінності у підходах щодо виховання дітей між українцями та поляками.

«Помітно, що ставлення українців до дітей часом таке як було в Польщі десь 15 років тому (MOPS попрацював у цьому напрямку). Особливо серед людей зі Сходу та сільської місцевості. У вихідців з Києва та Західної України це так само як в Польщі.»

Щодо ризику насильства над дітьми надавачі послуг зазначають, що діти діти з ромської громади біженців, які мешкають в Перемишлі та околицьніх територіях, як такі, що є особливо вразливими. Це також включає в себе ризик примусової праці.

«Випадки насильства над дітьми помічалися у ромських сім'ях (ляпаси, щипання, примус до жебрацтва), серед інших груп українського населення переважно не спостерігалися.» (Перемишль, 05.09.2023)

Існує ймовірність, що якась частина випадків, залишається без реагування з боку польської влади.

«Польські соцслужби не завжди знають, що робити із українками у випадках залишення дітей без нагляду і не застосовують процедуру блакитної карти.» (Краків, 09.10.2023)

Про випадок насильства щодо дітей з боку неспоріднених з ними осіб (у вигляді небажаної сексуальної уваги) повідомлявся в Перемишлі. На початку кризи, в центрі прийому біженців (TESCO)

були випадки "залицання" збоку короткострокових волонтерів-іноземців до українських неповнолітніх дівчат, що завершилося викликом поліції, співбесідами та відстороненням таких «волонтерів» від роботи.

Що стосується торгівлі людьми, то жодної конкретики не повідомлялося, окрім підозр надавачів послуг (подекуди доволі обгрунтованих).

«Жодної конкретики. У перші дні повідомлялося, що людей під різними приводами вивозили на територію інших країн.» (Краків, 05.10.2023)

«Були чутки про випадки торгівлі людьми і про пропажу дітей без супроводу на початку повномасштабного вторгнення.» (Перемишль, 26.09.2023)

«Появлялися такі сигнали на самому початку. Але було багато поліції, служби були готові. Перевіряли всіх охочих допомогти з проїздом чи поселенням.» (Перемишль, 05.10.2023)

«Давно не чула. Але на початку це було ідеальне середовище для торгівлі людьми. До мене двічі телефонували за допомогою, коли вже втекли (хтось запропонував допомогу, кудись вивіз, тримав в робочому таборі, де забирали документи). Наразі цього не видно.» (Краків, 05.10.2023)

Жодних випадків реагування не повідомлялося.

Разом з тим існує велика кількість повідомлень, які можна кваліфікувати як трудову експлуатацію, зокрема щодо невиплати зарплат, неналежних умов праці і неправомірного працевлаштування. Переміщеними особами та надавачами послуг повідомлялося про кілька випадків трудової власниками помешкань за програмою 40+ (програмою за якою протягом 120 днів бажаючі можуть прихистити в себе громадян України і отримати за це певну компенсацію від держави).

«Ми жили в готелі біля Ряшева. І хазяїн [господар помешкання за програмою 40+] нас змушував працювати, прибирати і робити цукерки. Потім ми стали ходити на курси і йому це дуже не сподобалось. До нас приїхала вчителька, щоб ми могли заповнити форму. І хост почав обурюватись, чому курси не можуть бути в його готелі, чого ми маємо кудись їхати. Потім почало приїжджати багато гостей, і нас змусили працювати вночі і крутити печиво. Нам обіцяли заплатити, але не заплатили. Звернулися до інспекції праці, але там, щоб могли щось зробити, вимагали договору.» (Ряшів, 05.10.2023)

«Один відомий випадок (на рівні чуток), коли жінка жила в поляка, який вимагав від неї сексуальні послуги. Є трудова експлуатація серед українців. В шелтерах немає кордонів: може прийти керівник, навіть посеред ночі, і сказати: "Ти маєш мені зробити оце". Біженці там жили за програмою 40+» (Ряшів, 29.09.2023)

За інформацією надавачів послуг жертвами трудової експлуатації часто стають особи, які живуть поза великими містами. Значний відсоток таких осіб погоджувались працювати без трудового контракту укладеного у письмовій формі. Поширеними є випадки, коли переміщені особи отримують заробітну плату менше ніж передбачено законодавством, не отримують доплати за понаднормову працю або працю у вихідні дні, чи не отримують оплату взагалі. Трапляються випадки, коли недобросовісні працедавці відмовляються покривати лікування, якщо трапилась виробнича травма.

Найбільш вразливими групами, що наражаються на ризик трудової експлуатації та несправедливого ставлення, є самотні матері з дітьми дошкільного або раннього шкільного віку, особи з інвалідністю та люди похилого віку. Самотні матері, які не мають системи підтримки, особливо схильні до ризику трудової експлуатації через обмеженість можливостей працевлаштування з огляду на догляд за дітьми.

У більшості випадків, якщо переміщені особи стають жертвами трудової експлуатації, вони не повідомляють у відповідні органи, або не знають, як це зробити. Вони намагаються знайти нову роботу або повертаються в Україну.

Також надавачами послуг повідомлялося про окремі інциденти сексуальної експлуатації з боку польських громадян, які приймали українців за програмою «40+». На їх думку, належного моніторингу цієї програми, в тому числі механізмів повідомлення про протиправну поведінку з боку господарів, не існує.

7. Працевлаштування та фінансові питання

7.1. Доступ до ринку праці

Усі громадяни України (незалежно від того, чи прибули вони до Польщі після 24 лютого 2022 року і користуються тимчасовим захистом, чи перебували у Польщі раніше) можуть скористатися спрощеною процедурою легалізації працевлаштування.

На момент проведення опитування серед опитаних переміщених осіб 18 осіб (29%) були працевлаштованими (з них 8 мало зайнятості (переважно онлайн) в Україні), 13 (21%) були пенсіонерами, 29 (47%) не мали зайнятості у Польщі. 9 осіб з числа незайнятих та пенсіонерів були у процесі пошуку роботи. 1 особа була у процесі відкриття індивідуального підприємництва (відповідник українського ФОП).

Польща є країною з одним з найнижчих рівнів безробіття у Європейському Союзі, а українська робоча сила давно не є чимось новим на польському ринку праці. Сотні тисяч українців мали досвід працевлаштування у Польщі ще задовго до повномасштабного вторгнення. Традиційними сферами зайнятості українців є сфера обслуговування (прибирання, готельний та ресторанный бізнес, сфера краси, роздрібна торгівля, догляд), сільськогосподарські роботи, будівництво та робочі спеціальності. Прибуття великої кількості переміщених осіб з України, які отримали доступ до ринку праці, збільшило конкуренцію між самими українцями.

Разом з тим, переміщені особи відчують низку проблем із доступом до польського ринку праці. За багатьма спеціальностями відчувається брак вакансій, особливо це помітно з відповідей респондентів у Підкарпатському воєводстві (Ряшів та Перемишль).

«Відчувається брак робочих місць. Праця часто низькооплачувана і важка [напр. необхідно виходити на роботу два рази на добу]. У Ряшеві основні пропозиції роботи це завод переробки сміття, Inpost і Sinsay.» (Ряшів, 05.10.2023)

«У Підкарпатському воєводстві загалом важко знайти роботу. Але ті хто, хоче знаходять сезонну роботу, роботу на фабриках і відкривають бізнес [сфера краси і кулінарія]» (Перемишль, 26.09.2023).

«Проблемним є перенасичення ринку робочою силою і, відповідно, виникає брак робочих місць.» (Перемишль, 05.10.2023)

Більшість респондентів з числа переміщеного населення та надавачів послуг зазначають, що брак знання мови, вік та наявність дітей є найбільшими бар'єрами доступу до працевлаштування. Брак знання польської мови або хоча б англійської блокує доступ до кваліфікованої і добре оплачуваної роботи. У випадку наявності дітей, жінки вимушені шукати неповну зайнятості або почергово дивляться за дітьми одна одної. Українські пенсіонери шукають можливості працевлаштування. Однак, особам літнього віку, навіть з досвідом роботи в Польщі і знанням мови, доводиться «конкурувати з молодими».

«Щодо працевлаштування, то не кожен хоче брати на роботу особу, яка не володіє польською мовою. [...] Особи, які не мають знання польської мови і польської освіти ідуть у фізичну працю (миття посуду, будівництво тощо), де оплата і час праці не є адекватними.» (Краків, 03.10.2023)

«Пропозиція вакансій на робочі посади є, але не підходять для людей старшого віку і жінок з дітьми.» (Краків, 09.10.2023)

«Мова є бар'єром для значної кількості, бо ще досі не опанували відповідного рівня і працюють невідповідно до свого рівня кваліфікації.» (Ряшів, 06.10.2023)

«Працю знайти дуже тяжко. Пропонують роботу по 12 годин, що неможливо з дитиною» (Ряшів, 05.10.2023)

«З працевлаштуванням дуже складно. [...] Роботи мало. Мова іде про бажання людини вивчати мову і про доступність. Наприклад, люди літнього віку, бабусі, не можуть працювати на labour-intensive роботі.» (Краків, 29.09.2023)

Повідомляється, що українське походження та невпевненість у тривалості перебування людини у Польщі також може бути обмежуючим фактором для роботодавців.

«Я інженер, маю двоє дітей. Не могла піти на роботу понад 6 годин, тож спочатку вирішила не йти працювати. Мала підробітки [прибирання], вчила мову. Закінчила поліцейську школу, але на роботу так ніхто і не взяв [на професійне прибирання]. Думаю, причиною відмови стало українське походження. Відправляю у всі супермаркети, вакансії з прибирання - відповідей нема.» (Ряшів, 05.10.2023)

«Бар'єри є. Деякі працедавці взагалі не хочуть українців або дають їм меншу зарплату.» (Краків, 03.10.2023)

«Робила заявку в ІКЕА, але не взяли через мову, а також через невпевненість, що я лишуся довше серпня 2023 р. [тривалість тимчасового захисту на той час].» (Краків, 04.10.2023)

Очікування українців від працевлаштування (рівень зарплати, робота за спеціальністю, належні умови праці) є також вагомим обмежуючим фактором. Багато робить вибір на користь роботи онлайн в Україні або взагалі залишатися безробітними.

«Працюю онлайн в Україні. Те, що пропонується в Польщі - низькооплачуване і не за спеціальністю.» (Краків, 03.10.2023)

«Поки працевлаштуватись не можу. Продивляюсь вакансії, але пропозиції на мою спеціальність особливо немає.» (Краків, 03.10.2023)

«Нема можливості працювати за фахом. Не можу пересилити себе, щоб мити туалети.» (Краків, 04.10.2023)

«Доступною є лише низькооплачувана праця і це дуже складно для багатьох психологічно, особливо для тих, хто мав професію в Україні.» (Краків, 29.09.2023)

«Багато приїхало після стабільної роботи і мають певні очікування. На наших тренінгах [інформаційних зустрічах] лише 5-10% готові працювати на заводі, 30% шукають роботу бухгалтера, 20% - лікаря, решта ІТ і кілька відсотків людей з дітьми [шукають неповну зайнятість].» (Краків, 10.10.2023)

«У Польщі один з найнижчих рівнів безробіття в Європі. Роботу при бажанні знайти можна. Інша справа це очікування від роботи» (Краків, 03.10.2023)

Існують також технічні бар'єри, коли українці не знають особливостей функціонування польського ринку праці, не вміють шукати вакансії або складати резюме, а також не мають досвіду проходження співбесід.

«Щодо працевлаштування, то не всі знають, де шукати, вміють складати CV, знають, що таке кваліфікаційна розмова.» (Краків, 10.10.2023)

«Тільки зараз стала на біржу праці. Там підписала RODO [доступ до персональних даних], бо без того навіть не мають права відкрити анкету і задзвонити. Мабуть, через не підписане RODO, мені ніхто раніше не телефонував» (Ряшів, 05.10.2023)

Надавачі послуг також відмічали наявність самообмежень та занижену самооцінку ("маючи кілька освіт, знання мов, досвід ведення власного бізнесу - ідуть складати коробочки на фабрику").

Життєві обставини, низька правова культура штовхають українців до неофіційного працевлаштування та працевлаштування на невідгідних умовах.

Заробітна плата, яку пропонують, є дуже малою і її не вистачає ні на що. Люди вимушені підпрацьовувати. (Краків, 01.09.2023)

«Далеко не завжди оплата праці відповідає прожитковому рівню. (Краків, 03.10.2023)

За інформацією надавачів послуг та переміщених осіб недобросовісне працевлаштування є вкрай поширеним. Також розповсюдженим є те, що українцям пропонують гірші умови працевлаштування, ніж полякам (напр. польських громадян швидше переводять з тимчасових угод на постійний трудовий договір).

«Те, з чим звертаються, це мобінг збоку працедавців [напр. погрози повідомити в поліцію і депортувати в Україну, якщо особа не погодиться працювати понаднормово], а також робота без угоди [бо так було простіше].» (Краків, 03.10.2023)

«Сина 18 років, спочатку взяли на 8 год. А потім сказали, що всі українці працюватимуть по 12 год. Син відмовився і його звільнили.» (Ряшів, 05.10.2023)

Деякі польські працедавці затягують з офіційним оформленням працівників, а у випадку якихось проблем їх звільняють (по суті просто припиняють платити). Також діяльність фірм-посередників (часто організованих особами українського походження), які допомагають працевлаштуватися українцям, не є прозорою і у багатьох випадках створює додаткові проблеми. Неофіційний зарібок також має наслідком відсутність соціальних та пенсійних відрахувань.

Одна з респонденток пенсійного віку, яка має досвід роботи в Польщі з 2017 року, на момент повномасштабного вторгнення працювала у Варшаві в супермаркеті Biedronka на касі, куди влаштувалася через українських посередників. За її словами, умови праці під час пандемії були невідповідними, зокрема не дотримувалися санітарних норм. Із завершенням пандемії всіх українців з магазину звільнили на користь польського персоналу і вони опинилися на вулиці. Їх також позбавили службового помешкання. Респондентка подала заяву на виплати по безробіттю до ZUS. Виплату призначили, однак через рік ZUS надіслав офіційного листа з вимогою повернення коштів з відсотками. Виявилось, що посередницька фірма, яка її працевлаштувала, не сплачувала свою частку обов'язкових відрахувань. Респондентка протермінувала час оскарження, бо на той момент була в Україні. Звернення до інспекції праці не допомогло. Жінка знайшла юриста, який запропонував звернутися до суду праці. Розгляд справи наразі триває.

Ключовою перешкодою для працевлаштування за спеціальністю (особливо для медиків, психологів та вчителів) є необхідність нострифікації (підтвердження) диплома. Нострифікація потребує певного рівня знання мови, а мовних курсів відповідного рівня не вистачає.

«Найбільш уразливими є спеціальності, де необхідна нострифікація дипломів. Стоматолог не може знайти роботу. Її взяли молодшим медичним персоналом і вона опинилась в замкненому колі – зарплата маленька і не може покрити дорогу вартість нострифікації дипломів, а отримати вищу зарплату без нострифікації неможливо. Зараз в ужонді [міській адміністрації] вертають гроші за нострифікацію дипломів, але спочатку людина має заплатити сама, а потім їй компенсують.» (Ряшів, 29.09.2023)

«Нострифікація дипломів гінеколога і педіатра у нашому центрі [KOALA] зайняла багато часу передусім через необхідність підтвердження рівня знання мови. У нашій гінеколога зайняло 8 місяців.» (Краків, 04.10.2023)

«Одні з найбільших проблем виникають з нострифікацією дипломів – це майже неможливо. Процедура є дуже складною, необхідний коштовний переклад. Процедура може коштувати і 2500 злотих – залежить від навчального закладу.» (Краків, 29.09.2023)

На момент проведення дослідження гостро поставала проблема нострифікації дипломів українських психологів, яким було дозволено працювати без неї до кінця вересня 2023 року. Багато

таких психологів працювало у центрах надання допомоги біженцям. Профільне міністерство не продовжило пільговий період роботи для українських психологів, хоча обіцяло це зробити у розмовах з міжнародними організаціями.

«Є також проблема нострифікації дипломів, зокрема в психологів. Вимоги до психологів у Польщі вищі, якщо не вистачає годин навчання (напр. друга освіта чи заочна освіта), то нострифікацію психологу отримати нереально. Медики нострифікуються простіше, бо співпадають вимоги до навчання. Будівельні спеціалізації і архітекторів не нострифікують взагалі, а також деякі хімічні [технічні стандарти ЄС].»(Краків, 02.10.2023)

«Психологічна допомога тепер проблемна, бо не продовжили дозвіл працювати українським психологам без нострифікації [за день до розмови], хоча обіцяли дати можливість до березня 2024. Люди подалися на нострифікацію, але процес не відбувається швидко.» (Краків, 03.10.2023)

Що ж стосується відкриття власної справи, то основна проблема це ведення обліку, яке відрізняється від української. Є безкоштовні консультації з відкриття індивідуального підприємництва та бухгалтерії. За інформацією надавачів послуг наразі немає розуміння як працювати з польськими клієнтами (орієнтовані на Facebook, а не Instagram, інші культурні особливості, робота з касою). Разом з тим, суттєвих перешкод для відкриття бізнесу нема. За повідомленням респондентів переміщені особи найчастіше відкривають власну справу у галузі ІТ та у сфері краси.

7.2. Питання оподаткування

Люди не розуміють потреби подачі щорічних декларацій про доходи, іноді через незнання якихось юридичних особливостей людям нараховують штрафи. Разом з тим особливих проблем не відзначається.

«Змінила 4 роботи, кожного разу подавала декларацію. Була приємно здивована поверненням податку.» (Ряшів, 05.10.2023)

«[Декларацію PIT] Робила і подавала сама. Податкова внесла корективи, я виправила.» (Ряшів, 05.10.2023)

«В Польщі з податками проблем не виникає. Достатньо добра підтримка зі складанням декларації PIT-37. Минулого року, була проблема, що якщо було кілька роботодавців, то не всі вчасно висилали PITи.» (Краків, 02.10.2023)

«У Польщі існують різні типи угод працевлаштування, що створює певні труднощі із розумінням системи податків та різного роду відрахувань.» (Краків, 04.10.2023)

Проблем з українськими податками та звітністю масово не відзначається, але до надавачів послуг часом звертаються щодо допомоги з декларуванням доходів для колишніх держслужбовців.

З чим виникають питання, то це з нерегульованістю подвійного оподаткування в умовах надання тимчасового захисту сотням тисяч осіб. Наразі польські податкові органи закривають очі на наявність доходів в Україні в осіб, які мешкають в Польщі понад півроку. Однак, існуючі правові регулювання вимагають від громадян України сплати різниці в оподаткуванні за доходи отримані поза межами Польщі, що може стати проблемою у майбутньому.

«Система подвійного оподаткування взагалі незрозуміла. Більшість наших знайомих вони сидять на ФОПах українських, от саме в ІТ. Сидять собі в Польщі, працюють і просто не показують доходу.» (Краків, 03.10.2023)

«Багато українців ведуть бізнес окремо в Польщі і в Україні. Таким чином "вирішують" проблему подвійного оподаткування.» (Краків, 02.10.2023)

«Не врегульоване питання подвійного оподаткування, особливо після 183 днів перебування. Реальність така, що люди платять податки там, де отримують прибуток чи зарплату. Наразі польська податкова закриває на це очі, але проблема може виникнути.» (Краків, 03.10.2023)

«ІТ сектор, який часто працює онлайн в Україні має певні питання щодо оподаткування, але загалом практика така, що де заробляємо, там і сплачуємо податки.» (Краків, 03.10.2023)

«Податкова наразі не реагує на випадки працевлаштування в Україні.» (Краків, 09.10.2023)

7.3. Банківські послуги

Усі опитані переміщені особи мали рахунки у польських банках. На початку була проблема із відкриттям банківських рахунків. Не всі банки (не всі відділення банків) відкривали рахунки на підставі внутрішніх українських паспортів чи закордонних, які втратили дійсність також деякі банки переоформлювали рахунки без наявності працевлаштування в Польщі.

Також надавачі послуг поінформували, що частина осіб не хоче відкривати банківських рахунків або не звикли отримувати зарплату на банківський рахунок. З іншого боку з відкриттям рахунків у Польщі переважно проблем нема. У багатьох банківських мобільних застосунках вже є українська мова.

Серед найбільш поширених проблем сьогодні, про які повідомляли переміщені особи, була робота мобільних додатків, стягнення плати за користування рахунком після завершення пільгового періоду (як правило, рік), подвійна конвертація або ж з виникненням заборгованостей.

«Я прийшла в банк, отримала картку, яку одразу випадково заблокували, тому що не зрозуміло було, як справитися з додатком. Він просив пароль, я виводила той пароль, який придумала, а виявилось, що там якийсь особливий пароль треба. В принципі, у чоловіка теж є картка.» (Краків, 03.10.2023)

Іноді виникає дебіторська заборгованість за картами, бо люди взагалі не знали про таку опцію. (Краків, 02.10.2023)

«Є проблеми з використанням застосунків і розумінням умов (подвійна конвертація і т.д.). Десь 80% того, що людина не знає як це робити (наприклад, поповнити телефон).» (Краків, 10.10.2023)

Щодо українських банків ключовим питанням стало неможливість вільного переведення коштів на закордонні рахунки через обмеження НБУ. Навіть за наявності коштів не можливо оплатити з українського рахунку плату за квартиру чи дитячий садок. Люди виходять із ситуації відкриваючи кілька рахунків або шляхом ввезення готівкових коштів.

Були певні проблеми із блокуванням та переоформленням українських карток, однак зараз українські банки висилають картки в Польщу. Проблемним є втрата українського мобільного номеру, оскільки люди не знають що робити і втрачають доступ до мобільних додатків. В одному випадку була проблема банк вимагав довідку внутрішньо переміщеної особи, яку не можливо було зробити за короткий строк перебування в Україні.

У одному випадку, у старшого чоловіка викрали кошти з карток Ощадбанку, поки він перебував в Польщі.

Окремої уваги заслуговує питання пенсійних виплат, оскільки особи, які отримували пенсію через відділення «Укрпошти» опинилися без можливості користуватися своїми коштами у Польщі і не мають можливості перевести виплати на банківський рахунок.

«Проблемою є люди, які отримували пенсію від пошти. Їм складно дається відкриття онлайн рахунків в Україні (на поїздку в Україну у таких людей нема коштів).» (Краків, 03.10.2023)

Певна частина пенсіонерів мала проблеми із переоформленням пенсійних карток для чого банк вимагав підтвердження з Пенсійного фонду, яке можна було отримати лише в Україні, бо онлайн це зробити не можливо.

8. Джерела отримання інформації

Респонденти відзначили, що для отримання різноманітної інформації про послуги для переміщених осіб, про події у місці проживання, у Польщі та в Україні найбільше використовують месенджер Telegram, соціальну мережу Facebook через мобільні телефони та особисте спілкування. Також популярністю користуються YouTube, TikTok і, меншою мірою, офіційні сайти державних органів та неурядових організацій, а також міські новинні портали.

Надавачі послуг повідомляють про поширення неправдивої або неперевіреної інформації блогерами, які націлені на клікбейт (тенденція, яку відзначають в українській громаді Польщі ще з періоду карантину COVID). Особливо це стосується YouTube та TikTok (але також інших джерел інформації). Поширеною практикою є запитання на форумах і групах у соціальних мережах.

«Дуже велика частина - через блогерів, які мають свою інтерпретацію всього, щоб збільшити перегляди.» (Краків, 03.10.2023)

«Люди середнього віку дивляться YouTube-блогерів, які націлені на клікбейт, а тому інформацію треба ретельно перевіряти.» (Краків, 02.10.2023)

«Зараз дуже поширені чутки, що без карти побиту не можна буде залишитись в країні. В Телеграмі поширюють інформацію, що, можливо, припинять Директиву про тимчасовий захист.» (Ряшів, 29.09.2023)

«Якби читали офіційні джерела – не було би такого емоційного реагування на події.» (Краків, 02.10.2023)

DRC DANISH
REFUGEE
COUNCIL